

»En teori kan leve længere end berettiget ved at fingere,
at den slet ikke er en teori men en selvfølgelighed.«

Piet Hein (1984) *PROSA-GRUK*.
København: Borgens Billigbøger:175:16

III. 1990'ernes kamp om borgerløn som et element i den politiske dagsorden om velfærdssamfundets fornyelse

Når borgerløn kom på den officielle politiske dagsorden især i perioden 1992-94, skyldes det udviklingen af en bestemt politisk kontekst: sammenfaldet af en række økonomiske, institutionelle og politiske forhold, der virkede befordrende for diskussion af en ny idé som borgerløn.

1. Kim til legitimitetskrise for den hegemoniske vækstdiskurs

I begyndelsen af 1990'erne fik arbejdsløsheds- og overførselsindkomstproblemerne en voksende offentlig opmærksomhed. Det betød, at man fra politisk hold på forskellige måder forsøgte at få kortlagt og løst problemerne igennem kommissionsarbejde og nye reformer. I den situation opstod nye politiske aktører, netværk, grupper og enkeltpersoner, der forsøgte at overbevise de politiske partier og offentligheden om, at borgerlønsidéen var et seriøst alternativ på den politiske dagsorden om velfærdssamfundets fornyelse. De fik i en kort periode så stor genklang i offentligheden, at flere af ekspertgrupperne, de ledende politikere samt de politiske partier blev tvunget til at forholde sig til borgerlønsidéen.

Arbejdsløsheds- og overførselsindkomstproblemerne

I slutningen af 1980'erne steg arbejdsløsheden støt og nåede frem til 1994 hidtil uanede højder (12,1% af arbejdsstyrken). Det betød, at det blev stadig sværere for en større gruppe at få et sikkert, normalt lønarbejde.

Allerede fra slutningen af 1970'erne og frem udbyggedes en række velfærdsskemaer, der gjorde det muligt at leve uden for arbejdsmarkedet på dagpenge, efterløn, førtidspension, orlov og sygebarselspenge. Det betød en stigning i antallet af overførselsindkomstmodtagere fra ca. 300.000 til

ca. 960.000 i perioden 1970 til 1994.

Den voldsomme stigning i arbejdsløsheden og overførselsindkomsterne betød, at der i slutningen af 1980'erne og i begyndelsen af 1990'erne blev talt om en institutionel krise i hele arbejdsmarkeds- og socialsystemet og dermed om behovet for større reformer af systemerne.

Overførselsindkomstsyste­met var opbygget i slutningen af 1960'erne og begyndelsen af 1970'erne og indrettet efter en normaltilstand med fuld beskæftigelse i en vækstøkonomi. Efter mere end 10 år med stigende arbejdsløshed var både dagpenge- og bistandssystem overbelastet og ved at miste deres klare indbyrdes afgrænsning. På grund af den store arbejdsløshed fik man i begge systemer et voksende antal mennesker, for hvem de midlertidige ydelser (som både dagpenge og kontanthjælp var tænkt) fik en stadig mere varig karakter. Samtidig blev arbejdsmarkeds- og socialsystemet stadig mere indviklet og modsætningsfyldt, fordi stadig nye regler kom til for at løse de mange nye problemer.

Det blev demonstreret på flere områder. Man fandt ud af, at en række af de beskæftigelsesforanstaltninger, der var sat i værk, ikke havde skabt flere job, men havde fået den uheldige effekt at fortrænge almindelige job. Det blev set i flere kommuner, hvor arbejdsløse på jobtilbud i plejesektoren fortrængte almindelige job. Der kunne ligeledes ses en konkurrence og kasse­­tænkning mellem bistands- og a-kassesystem. Kommunerne forsøgte med forskellige beskæftigelses- og aktiveringsforanstaltninger at sende bistandsklienter over i dagpengesystemet for at reducere de sociale udgifter i kommunen. Og man kunne flere steder registrere en konkurrence mellem A-kasser og kommuner om at finde jobs til de ledige.

Kommissioner: Rationalisering eller reformer?

Fra centralt politisk hold var udviklet en stigende bevidsthed om, at der var noget galt med systemerne, og at reformer var påkrævet. Derfor nedsatte Schlüter-regeringen i 1991 hele to kommissioner til at behandle problemerne: 1. En socialkommission (Aase Olesen-udvalget) og 2. Et udredningsarbejde om arbejdsmarkedets strukturproblemer (Zeuthen-udvalget). Socialkommissionen blev bl.a. bedt om at »skabe et fremtidssikret, mere sammenhængende og forenklet system af overførsler med henblik på at anvende midlerne mere aktivt«, og Zeuthen-udvalget blev bedt om at komme med »forslag til en bedre udnyttelse af de nuværende offentlige midler i arbejdsmarkeds- og uddannelsespolitikken og en forenkling af det samlede regelsæt«.

Man ønskede besparelser og forenkling, men uden en klar angivelse af,

om det skulle ske ud fra nogle nye overordnede principper. Når det ikke blev nævnt, måtte man antage, at disse principper skulle man ikke røre.

Rapporterne fra de to udvalg viste klart, at man holdt sig til den normale og traditionelle problemløsningsmodel, nemlig at fastholde grundprincipperne og forsøge at finde nye midler til opnåelse af de samme mål. Det interessante var imidlertid, at man følte sig presset til at argumentere imod nye og mere radikale problemløsninger. Således tog Socialkommissionen borgerlønsidéen op til principiel diskussion og advarede imod en sådan idé, fordi den netop ville bryde med det hidtidige forsørgelsessystems grundprincipper.

En ny regerings reformstart

Den nye socialdemokratiske regering, der fulgte Schlüter-regeringens fald i januar 1993, fulgte straks nogle af de to kommissioners tanker op ved at fremlægge en arbejdsmarkedsreform, der blev vedtaget i sommeren 1993 og trådte i kraft 1. januar 1994. Man ville styrke de lediges og de beskæftigedes kvalifikationer igennem en forøgelse af indsatsen for uddannelse og give de ledige flere valgmuligheder og klare rettigheder og pligter, samtidig med at aktiveringsindsatsen blev mere decentraliseret og behovsorienteret.

På den ene side åbnede den nye reform op for muligheden for at fravælge lønarbejdet i en periode (orlovsordninger til uddannelse, børnepasning, sabbat). På den anden side blev der i tilknytning til arbejdsmarkedslovgivningen igennem en ny lov om kommunal aktivering af bistanusklienter åbnet op for en mere systematisk tvang til arbejde og uddannelse.

Man fik nu en mere klar tvedeling af arbejdsmarkedet: Det »rigtige« (private og offentlige) arbejdsmarked og et kommunalt aktiveringssystem, hvorimellem overgangen blev svækket, idet »støttet arbejde« her ikke længere gav adgang til dagpengesystemet.

Med den nye socialdemokratiske regerings arbejdsmarkedsreform var nok sket en vis rationalisering, men ikke nogen ændring af grundprincipperne endsige skabelse af et mere enstrenget system, som Socialkommissionen på nogle områder havde lagt op til.

Gammel eller ny problemløsning?

Man syntes at være kommet i en situation, hvor det var vanskeligt at reformere systemet uden at ændre principperne i systemet. Ved blot at ændre nogle enkelte regler for at løse et delproblem, blev der skabt andre modsigelser og utilsigtede konsekvenser.

I en situation med udsigt til fortsat permanent høj arbejdsløshed og en

markant ændring i forsørgelsesbyrderne fra familien til det offentlige var det naturligt, at stadig flere begyndte at stille spørgsmål ved det hidtidige velfærdssamfunds grundprincipper:

1. Hvorfor ikke lette, ændre eller helt ophæve den generelle rådighedspligt over for arbejdsmarkedet, når udsigterne til fuld beskæftigelse er svindende?
2. Hvorfor krampagtigt fastholde et gammeldags, rent liberalistisk selvforsørgelsesprincip, når en stor del af befolkningen faktisk bliver offentligt forsørget?
3. Hvis næsten alle modtager statslige indkomstoverførsler af en eller anden art, skulle man så ikke til at se på principperne for at modtage sådanne ydelser?
4. Nogle begyndte at tale om, at vi faktisk havde indført en slags borgerløn »ad bagdøren«, uden at vi egentlig havde diskuteret det politisk. Hvorfor ikke fuldføre denne proces og indføre borgerløn konsekvent »ad fordøren«?

Når institutionelle systemer kommer i krise, fordi de hidtidige grundprincipper har nogle utilsigtede effekter, kan man reagere på to måder. Man kan fastholde grundprincipperne og søge at finde nye og mere effektive midler til at realisere sine mål, dvs. arbejde videre inden for den samme problemløsningshorisont. Det er den normale reaktionsmåde (jf. Watzlawicks (1974) sondringer mellem første og anden ordens problemløsninger). Den anden måde er mere radikal. Her forsøger man at definere problemer og løsninger anderledes, således at de forværrede problemer bliver set som elementer i nye løsninger, hvilket kan ske, hvis man samtidig ændrer grundprincipper og mål.

En »borgerlønsvenlig« opinion

Men borgerlønsidéen blev i begyndelsen af 1990'erne ikke kun diskuteret af nye idémagere, aktivister i flere politiske partier og blandt samfundsforskere. Den havde bred klangbund i den offentlige opinion.

Politologen Jørgen Goul Andersen gennemførte i den periode en større analyse af vælgernes syn på arbejdsmarkedspolitikken (Goul Andersen 1995A:1-71). Heri afdækkede han en række overraskende store forskelle

mellem befolkningen og policy-eliterne i opfattelsen af specielt arbejdsløshedsproblemet.

Der blev i undersøgelsen skelnet mellem fem forskellige politiske strategier i bekæmpelsen af arbejdsløsheden: 1. Efterspørgselsstrategien (igennem eksport og/eller privatforbrug og velfærd). 2. Deles-om-arbejdetstrategien (kortere arbejdstid, og/eller begrænsning af arbejdsstyrken, begrænsning af overarbejde og bijobs, borgerløn). 3. Opkvalificeringsstrategien. 4. Markeds-incidentstrategien og 5. Kontrol- og strammingsstrategien.

Undersøgelsen viste, at de ordninger, som størstedelen af den økonomiske ekspertise og de fleste politikere var enige om at afvise, »deles-om-arbejdet-strategien«, specielt i form af »skraldemandsmodellen« og »forældreorlovs-ordningen«, men også i form af en »borgerlønstrategi«, havde stor tilslutning, mens markedsincidentstrategien og opkvalificeringsstrategien, som politikere og eksperter især anbefaler, havde ringe folkelig forståelse. Derimod var der større tilslutning til en række kontrol- og strammingsstrategier, hvor et flertal gik ind for en stramning af rådighedsreglerne og tilslutning til, at de ledige skal arbejde for understøttelsen/bistandshjælpen.

Men borgerlønstrategien viste sig også at have en overraskende stor tilslutning.

Således udtrykte hele 40% af befolkningen, at de syntes, at det var en god idé i forbindelse med bekæmpelse af arbejdsløsheden, over for 46%, som mente, det var en dårlig idé. Idéen blev støttet af et flertal af kvinder, midaldrende, ufaglærte og af et flertal af både Socialdemokratiets, SFs og Enhedslistens vælgere. (Goul Andersen 1995B).

Kvinder, arbejdere, de arbejdsløse og efterlønnere var de mest positive over for »deles-om-arbejdet-strategien«, mens de dominerende grupper i samfundet, mænd, de bedreuddannede, højere funktionærer og selvstændige især bakkede op om en vækst-eksportstrategi.

Goul Andersen konkluderer, »at der ligger grundlæggende solidariske holdninger og et element af offervilje bag befolkningens store opslutning om deles-om-arbejdet-strategien«, og at der er »noget nær den største tænkelige afstand mellem policy-eliterne og borgerne i opfattelsen af, hvad der kan hjælpe på arbejdsløsheden«. (Ibid:14).

Set i forhold til befolkningens holdninger til arbejdsmarkedspolitikken »er der noget naivt over en del af de økonomiske analyser af interesser og incitamenter«, og »mange af de tanker, der er populære blandt økonomer, ligger meget fjernt fra vælgernes forestillingsverden, der er langt mere præget af normer om retfærdighed, lighed og tryghed.« (Ibid:64)

At borgerlønsidéen havde tilslutning i brede arbejderkredse tydede den store APL-undersøgelse (»Arbejdsliv og Politik i et Lønmodtagerperspektiv«), der blev gennemført i denne periode, også på. Her gav to ud af fem af »velfærdsarbejderne« i den kvalitative interviewundersøgelse spontant (uden at blive spurgt specielt om borgerløn af interviewerne) udtryk for deres tilslutning til borgerlønstanken. Det var en kvindelig sildefilerer (»Jeg er ved at have det sådan, at jeg synes, at vi skal have borgerløn alle sammen. Og så skal dem, der vil arbejde, de kan bare arbejde, og så bliver der jo ingen arbejdsløse.«) (Bild m.fl. 1993:76) og en arbejdsløs bryggeriarbejder (»varm tilhænger af borgerløn«. (Ibid:68).

Et andet eksempel var Teknologinævnets Tema-arbejde om »Det hele liv. Nye perspektiver på teknologi, arbejde og hverdag.« i 1994. Her bad man 60 danskere om at arbejde med spørgsmålet i tre forskellige lokalsamfund (Farum Midtpunkt, en skole i Jelling og Rønbjerg feriecenter). Disse meget forskellige deltagere fremlagde tre visionsforløb om fremtidens arbejdsmarked og samfund på en konference, hvor et specielt indbudt ekspertpanel og andre var blevet bedt om at kommentere og videreudvikle visionerne. Ekspertgruppen bestod af konsulenter fra fagbevægelsen, repræsentanter fra erhvervslivet og forskere fra de højere læreanstalter. (Jensen 1994:21-25).

Et fællestræk i de tre visioner var ønsket om et nyt arbejdsbegreb og indførelsen af borgerløn. »Visionsmagerens formål med at indføre borgerløn er at sikre, at alle kan leve et anstændigt liv, uanset om de har lønarbejde, og uanset hvor lang arbejdstid de har. Borgerløn skal være en grundlovssikret rettighed, der erstatter alle andre overførselsindkomster – uden nogen former for kontrol. Og idéen bygger på den grundlæggende tanke, at alt arbejde bør have samme værdi – uanset om det er husarbejde, lønarbejde eller omsorgsarbejde.« Disse tanker vakte stor debat på konferencen, og det interessante var, at den ekspertgruppe, der var bedt om at kommentere visionerne og komme med konkrete anvisninger på, hvordan man kunne udmønte visionerne, vendte sig imod de almindelige menneskers borgerlønsidéer – »i ekspertgruppen var modstanden mod borgerløn helt entydig. De mente, at det skal være en pligt at arbejde, hvis man er i stand til det.« Visionsmagerne var skuffede over, at deres forslag ikke vakte genklang. De understregede, at tankerne om borgerløn netop er et forsøg på at undgå, at store grupper bliver udstødte af samfundet, og undgå, at mennesker på dagpenge eller kontanthjælp mister selvrespekten. »Vi forestiller os, at det er frivilligt at gå på borgerløn. Samtidig med borgerlønnen skal alle have ret til mindst 10 timers arbejde om ugen, sagde Olga Porotnikoff fra Farum Midtpunkt.«

Her kunne man som i Goul Andersens undersøgelse se en klar forskel mellem »elitens« og den brede befolknings syn på fremtidens arbejdsmarked. Normalt fremstilles befolkningen som »konservativ« og eliten som »åben« over for forandringer. I debatten omkring borgerløn i begyndelsen af 1990'erne så man flere eksempler på det modsatte mønster.

Debatten om »skraldemandsmodellen«:

Et tegn på et »oprør fra neden« omkring vækst og fordeling

I efteråret 1993 præsenterede skraldemændene i Århus den såkaldte »skraldemandsmodel« for fordeling af deres arbejde. Det satte en hidtil uset offentlig diskussion af arbejdsløshed og velfærd i gang i meget brede kredse, der viste, at der var et opinionsskred i gang i holdningerne til arbejde, vækst, velfærd og fordeling. (Christensen 1994A).

Forslaget gik konkret ud på, at der ansattes en ekstra medarbejder for hver tredje skraldemand. Herefter holder alle medarbejdere fri en fjerdedel af tiden, hvor de kan gå på dagpenge. Det skaber arbejdspladser, det koster ikke arbejdsgiverne eller staten en øre, og skraldemændene får ved en lille indtægtsnedgang meget mere fritid. Orlovsreformen, som skulle træde i kraft 1. januar 1994, gav vide og fleksible rammer for etablering af sådanne ordninger.

Det var overraskende, at hele 48% af de adspurgte i en opinionsundersøgelse personligt erklærede sig for at »være interesseret i at holde fri med dagpenge f.eks. hver fjerde uge, hvis det skaffer ledige i arbejde.«, mens kun 10% direkte svarede nej (Jyllands-Posten 13.12.93).

Den offentlige debat om »skraldemandsmodellen« var interessant, fordi den afslørede nogle karakteristiske træk ved sammenstødet mellem to helt forskellige politiske diskurser.

Formændene for de to hovedorganisationer på arbejdsmarkedet var tydeligvis enige om at forsøge at afvise og standse debatten. Arbejdsgiverformanden var sjældent åben i sin argumentation: »Når arbejdsløsheden er høj, lægger det en dæmper på lønstigningerne. Det vil forbedre konkurrenceevnen og øge beskæftigelsen. Denne tilpasningsmekanisme sættes ud af funktion, når man gemmer de ledige væk i orlovsordninger eller ved at nedsætte arbejdstiden« (Børsen 24.11.93).

LO-formanden fulgte hurtigt efter. Han kaldte »skraldemandsmodellen« for »usolidarisk og passiv« (Børsen 13.12.93). Passiv fordi »den ikke skabte fremgang i produktion, beskæftigelse og uddannelse,« og usolidarisk, fordi den var »i strid med arbejdsløshedsforsikringsystemet, hvorefter man forsikrer sig mod ledighed og står til rådighed for arbejdsmarkedet«, og fordi

det var »usolidarisk over for de, der frivilligt arbejder på nedsat arbejdstid uden supplerende dagpenge«.

Arbejdsministeren gav dog i første omgang sin støtte til tanken, men forlangte, at den blev udformet således, at man kun fik 80% dækning, som regeringens nye sabbatorlov giver. Hendes argument var, at man skulle betale for at blive frigjort fra »rådighedsreglen«.

De to formænd blev fulgt op af flere økonomiske eksperter fra universiteter og faglige organisationer. Alle fleksibilitetsargumenter fra de økonomiske lærebøger blev bragt på bane. Jobstrukturen kunne »fryse fast«. Der kunne hurtigt »skabes flaskehalse«. Der vil udvikle sig »velerhvervede rettigheder«, som det kunne være svært at afskaffe igen. Alt sammen set i sammenhæng med, at alle eksperter mente, at man stod over for et stort opsving.

At »skraldemandsmodellen« var en »billig« måde at vedligeholde arbejdskraften, sikre tilknytning til arbejdsmarkedet og styrke solidariteten og selvforvaltningen hos arbejderne, var der næsten ingen arbejdsmarkedseksperter, der fremførte. En abstrakt økonomisk lærebogsdiskurs stod over for en praktisk social hverdagslivsdiskurs.

Samtidig med og på trods af alle advarslerne »fra oven« bredte debatten sig til andre arbejdspladser. HT-chaufførerne blev således de første, der indgik en aftale efter den nye idé, hvor der som regeringen krævede blev 80% dagpengedækning efter sabbatorlovsreglerne. Siden fik idéen nye udformninger. Nogle metalarbejdere lancerede en »smede-model«, hvor idéen var at bruge de nye regler om uddannelsesorlov til at skabe jobrotation på virksomhederne, hvor man kunne få 100% dækning (Information 14.1.94). Der viste sig også at eksistere en »præste-model«, som bestod af en studieorlovsordning med fuld løn, hvor lokallønmidler indgik, og som havde skaffet hver tredje ledige i Dansk Præsteforening i arbejde (Magisterbladet nr. 1. 94). Hundrede blomster syntes at blomstre i denne periode. Fantasien og solidariteten syntes ikke at fejle noget mange steder på »gulvet«. Det er i det miljø, borgerlønsidéen breder sig.

I Det fri Aktuells nytårstillæg ved årsskiftet 1993-94 blev offentliggjort en bemærkelsesværdig opinionsundersøgelse, der på en række punkter viste, at debatten om »skraldemandsmodellen« og borgerlønsdebatten i efteråret 1993 afspejlede et holdningsskred i befolkningen og en stor modsætning mellem politikere, organisationsledere og befolkning omkring arbejdsløshed, vækst og fordeling.

Mens det store flertal af politikere stadig troede på fuld beskæftigelse og på det kommende opsving, viste undersøgelsen, at der herskede helt andre holdninger i den brede befolkning. Hele 68 % mente, at vi måtte indstille os

på, at den fulde beskæftigelse ikke kom igen, og 43% mente, at vi kun kunne løse arbejdsløshedsproblemet ved at fordele de eksisterende jobs. Skraldemandsmodellen blev støttet af hele 75% som en god måde at bekæmpe arbejdsløsheden på.

Blandt politikerne var og er det en udbredt antagelse, at lønarbejde aldrig har været mere populært end i dag. Derfor var det overraskende, at hele 43% sagde, at et arbejde ikke i sig selv er afgørende for et godt liv, mens 48% mente, at et arbejde er en forudsætning for et godt liv. Blandt unge og kvinder op til 40-årsalderen var det endda et flertal, der gav udtryk for, at et arbejde ikke i sig selv var afgørende for et godt liv.

Det har tydeligvis påvirket fagbevægelsens top, at den var i modstrid med sine medlemmer på disse punkter. Derfor erklærede LO-formanden også straks, at man støttede tanken om arbejdsdeling (Det fri Aktuelt 12.1.94). Men han erklærede i samme åndedrag, at »vi må aldrig svigte troen på, at det kan lade sig gøre at skabe yderligere beskæftigelse«. Troen på vækst og nødvendigheden af at skabe mere lønarbejde ligger dybt i den socialdemokratiske arbejderbevægelse. Derfor proklamerede finansminister Mogens Lykketoft også i sit nytårsbudskab (Det fri Aktuelt 31.12.93) »Ingen velfærd uden vækst«. Først vækst, derefter fordeling.

Heroverfor syntes et flertal i befolkningen på det tidspunkt pragmatisk at have affundet sig med den store arbejdsløshed, og at der var grænser for den økonomiske vækst, hvorfor de krævede, at man tænkte nyt og eksperimenterede med forskellige fordelingsmodeller (skraldemandsmodel, nedsat arbejdstid, borgerløn).

Den hegemoniske vækstdiskurs befandt sig tydeligvis i en folkelig legitimitetskrise først i 1990'erne, hvilket var baggrunden for den nye borgerlønsdiskurs' gennemslag i den politiske offentlighed. De politiske rammebetingelser havde skabt betingelserne for, at borgerløn kunne komme på den politiske dagsorden. Hvorledes blev de muligheder udnyttet af forskellige politiske aktører?

I. Skabelsen af en ny borgerlønsdiskurs: Nye aktører er med til at sætte borgerløn på den politiske dagsorden

Et af de nye træk i begyndelsen af 1990'erne var, at borgerlønsproblemet blev taget op i andre sammenhænge end i midten af 1980'erne. Fra at have været et særligt programpunkt for en ny social bevægelse i en outsiderposi-

tion, blev begrebet og tankegangen nu taget op i meget bredere kredse. Tanken blev nu lanceret af de udstødte selv, af »outsidere« i det arbejdsmarkedspolitiske system (både i fagbevægelsen og blandt arbejdsgiverne), samt af en bredere kreds af opinionsdannere i erhvervslivet og offentligheden.

Og hvor de politiske partier i 1980'erne kun havde forholdt sig til borgerløsspørgsmålet ved at blive opfordret til det af »midteroprørerne«, blev spørgsmålet nu taget op til intern partipolitisk behandling.

Debatten blev specielt rejst »nedefra« af medlemmer i Det Radikale Venstre, Socialistisk Folkeparti, Kristeligt Folkeparti og det nye parti Enhedslisten, men også i partiet Venstre opstod der en debat blandt græsrodder. I Venstre startede en debat om spørgsmålet i forbindelse med, at partiet fik nyt principprogram, hvor det endte med, at man vendte sig imod idéen. I Socialdemokratiet blev spørgsmålet taget op »ovenfra« i forbindelse med udarbejdelse af centrale debatoplæg og et nyt handlingsprogram for partiet.

Og i modsætning til situationen i 1970'erne og i 1980'erne opstod der også mere tværpolitiske fora, hvor de forskellige strømninger i borgerlønsdebatten blev bragt sammen. Her spillede det nye tidsskrift SALT en katalyserende rolle igennem en række møder og artikler. Endelig var det af en vis betydning for idéens politiske udbredelse, at den blev taget op til diskussion i forskellige dele af den samfundsvidenskabelige verden.

Borgerlønstilhængere forsøgte at politisere spørgsmålet og kæde det sammen med en række konkrete problemer i den offentlige velfærdsdebat og gøre borgerlønsidéen til et element i en ny bredere politisk diskurs, der stod i modsætning til den dominerende vækstdiskurs.

Dette forsøg på politisering medførte som nævnt, at spørgsmålet også blev taget op »fra oven« i samfundet. Over for borgerlønstilhængerne stod en række politiske eliter (ledende politikere og kommissioner), som på forskellig måde søgte at nedtone, aflede eller standse borgerlønsdebatten ved både at inddefinere spørgsmålet ved f.eks. at sige, at »vi allerede har borgerløn« eller uddefinere det ved at fremstille det som et urealistisk og uønsket alternativ.

1. De marginaliseredes erfaringer med og visioner om arbejdsmarkedet

Schlüter-regeringen havde som nævnt i august 1991 nedsat en Socialkommission. Det blev en lille ekspertkommission med et flertal af økonomiske og socialpolitiske eksperter og med tidligere socialminister Aase Olesen (RV) som forkvinde.

Brugernes Alternative Socialkommission

I socialkommisionen var ikke afsat pladser til repræsentation af brugernes meninger og ønsker. Derfor tog Socialpolitisk Forening i sommeren 1992 initiativ til nedsættelse af en »rigtig« socialkommission bestående af »brugere af overførselsindkomster« ud fra den betragtning, at »det er os, der har skoene på, som ved hvor de trykker«. Den alternative kommission bestod af 12 personer (tre bistanndsmodtagere, fire dagpengemodtagere, to førtidspensionister, to lønmodtagere og en på iværksætterydelse). Den udgav i foråret 1993 en lille betænkning »Det nuancerede arbejdsmarked«, som blev udgivet af Socialpolitisk Forening.

Andre udtryk for, at der blandt »de marginaliserede«, »fra neden«, først i 1990'erne i takt med væksten i arbejdsløsheden opstod en radikal mod-diskurs til den dominerende, var dannelsen af »Arbejdsløshedspartiet« i 1992, genoplivningen af dele af SABAE (»Sammenslutningen af bevidst arbejdssky elementer«) og udgivelsen af et nyt blad »Neo-proletaren« (Blad for arbejdsløse). De fremførte alle en radikal lønarbejdskritik i lighed med André Gorz' og Ole Thyssens analyser og vendte sig imod »den omsiggribende tvangsaktivering«. (René Lynard m.fl. 1995: 43-51.).

Brugernes Socialkommission gav en beskrivelse af, hvorledes arbejdsmarkedet opleves af en række overførselsindkomstmotagere. En folkelig erfaringsbaseret forståelsesform af arbejdsmarkedet blev her præsenteret, som stod i modsætning til den politisk-økonomiske ekspertforståelsesform, som de fleste politikere bevægede sig inden for.

Fremtidens arbejdsmarked: Samfundsplejefond med borgerløn

Brugernes forslag repræsenterer et opgør med A-kasse- og bistanssystemet og etablering af et helt nyt offentligt enstrenget system. Deres forslag kan derfor siges at indeholde en opfordring til politikerne om at igangsætte radikale problemløsninger, idet det hidtidige system er kørt fast.

Brugerne forestiller sig, at fremtidens arbejdsmarked har fire elementer: 1. Et enstrenget system. 2. Udviklingshus. 3. Handling i uddannelsen. 4. Forslag til meningsfuld frihed.

De foreslår, at indsatsen for alle ledige skal samordnes til et enstrenget system. Sådan som systemet er nu, »kan de mange love, cirkulærer og bekendtgørelser have så mange følgevirkninger, at de rent faktisk modvirker aktiv jobsøgning«. Der findes så mange forskellige regler for, hvor meget man må tjene. De foreslår derfor, at alle overførselsindkomstmotagere gives mulighed for at tjene ekstra.

Tanken om et udviklingshus hænger sammen med ønsket om at gøre »de

lediges arbejde og initiativlyst synlig i lokalsamfundet«. Man forestiller sig, at det er etableret af kommunen, men ikke styret af den. Her ønsker man at forene behovet for at gøre et nødvendigt arbejde i lokalsamfundet med de lediges lyst til at udrette noget. Det kan minde om »kommunal servicefunktion«, men er meget mere selvforvaltende. Man gives en overenskomstmæssig løn eller den højeste dagpengesats.

Konkret foreslås også en samfundsplejefond med borgerløn. Det sker ved, at alle får hævet den skattefri bundgrænse med f.eks. 5.000 kr. og pålægges derefter at opspare en vis procentdel af bruttolønnen i en samfundsplejefond. Man forestiller sig så, at man udfører lønarbejde i 4 år og samfundspleje i 1 år dvs. hvert femte år, hvor man et vist antal timer om ugen kan lave alt muligt samfundsrelevant, således at de penge, som er sparet op de forudgående 4 år, udbetales fra fonden sammen med samfundsplejelønnen fra det offentlige. Alt arbejde i samfundsplejeåret er valgfrit, men ikke pligtfrit.

Der skitseres flere forskellige modeller, hvor forskellige former for borgerløn indgår. Men karakteristisk er, at man lægger op til opgør med »vanetænkningen« og mener kniven skal svinges over »mange hellige køer«. Man skal bruge de ca. 80 mia. på passive overførselsindkomster til en række eksperimenter.

En folkelig arbejdsmarkedspolitisk moddiskurs

Brugernes Socialkommission repræsenterer en folkelig forståelse af arbejdsmarkedets funktionsmåde vedrørende arbejde, arbejdsløshed, vækst, rådighed og aktivering, hvor man ikke anerkender de konventionelle økonomiske definitioner og løsninger af problemerne.

De rokker ved de officielle økonomiske begreber (arbejde, aktiv/passiv, frihed/tvang) ved at give dem en udvidet og flerdimensional betydning i forhold til en økonomisk reduktionisme eller give dem deres oprindelige betydning. Men de skaber også nogle helt nye ord og begreber ved f.eks. at tale om »samfundspleje«, »frihedskonto« og »social bæredygtighed«.

Fuld beskæftigelse?

Logisk set kan arbejdsløshed både beskrives som en for lille efterspørgsel efter arbejdskraft og et for stort udbud af arbejdskraft. Normalt ansues problemet kun som et spørgsmål om at øge efterspørgslen, mens udbuddet betragtes som en given størrelse. Brugerne bryder med denne normale synsvinkel: »Ledigheden kommer ikke af et fald i beskæftigelsen, men en øget tilgang til arbejdsmarkedet«. »Derfor tror vi ikke på fuld beskæftigelse i gammeldags forstand«.

Fortsat økonomisk vækst?

Hvis man kun fokuserer på efterspørgslen, er økonomisk vækst den naturlige løsning på arbejdsløshedsproblemet. Men det er det ikke for brugerne. Som rigt land, har »vi opbrugt vores kvote for traditionel vækst«, som de meget karakteristisk udtrykker det. Derfor taler de om at erstatte det med en målsætning om »et socialt bæredygtigt samfund«.

Passivitet?

Generelt vender brugerne sig mod hele grundforståelsen i arbejdsmarkeds-systemet. Problemet er ikke, at der ikke er arbejde, der trænger til at gøres: »Der er utrolig mange behov at dække«. Men nu sikrer man med bistandshjælp og dagpenge, at folk »forholder sig passive«. Derfor siger de: »Hjælp samfundet, slip de ledige fri«.

Rådighed for hvem?

Man siger, at de ledige skal stå til rådighed for arbejdsmarkedet, men »arbejdsmarkedet står ikke til rådighed for de ledige«. Derfor foreslår man »afskaffelsen af rådighedsvurderingerne«.

Overarbejde?

Samtidig med at der eksisterer arbejdsløshed, har man et udbredt overarbejde og dobbeltjob. Det kalder man »bevidst arbejdstyveri«. Og over for det foreslår man en »frihedskonto«, hvor »overarbejdstimerne indsættes med en månedlig tilskrivning af renter på 100%. Når der så er opsparet et års frihed, skal den afholdes«.

Aktivering?

Brugerne vender sig også imod den stigende tvang til arbejde og uddannelse, der er kommet ind i systemet. »Vi hader ordet aktivering. Man kan ikke aktivieres, det at blive aktiv kommer fra en selv – under de rette omstændigheder«. De foreslår derfor, at »lovens element af tvang afløses af rettigheder: Den ledige skal have ret til et ubegrænset antal jobtilbud« (til overenskomstmæssig løn), samt en ret til at afslå jobtilbud samt sige sit jobtilbud op. Når man kræver jobtilbud med overenskomstmæssig løn, er det fordi man mener, at jobtilbud er »normalt arbejde, som takseres unormalt«, og at der gemmer sig »tusinder af ledige fuldtidsstillinger inden for det offentlige her«.

Arbejdsløshed – problem/løsning?

Det er normalt fra politikeres synsvinkel at fremstille arbejdsløsheden som noget unormalt og en katastrofe. Det gør disse brugere ikke. De har et mere nuanceret syn. »Samfundsmæssigt behøver ledigheden ikke være et problem, men en mulighed for et nyt livsgrundlag«. Og der er for dem ikke nogen traditionel facon at producere sig ud af krisen på. Deres vision om fremtiden beskrives således: »Med de ubrugte kræfter og det uddannelsesniveau, vi har i Danmark, må problemerne med arbejdslivet fremover betragtes som udfordringer, vi målrettet skal gå igang med at løse. Arbejdet vil veksle med tid til uddannelse, fordybelse og eksperiment. Tidsbegrænset projektarbejde vil blive arbejdsvilkårene for en voksende del af arbejdsstyrken. Det vil blive pionerkvalifikationer som kreativitet, hittepåsomhed, engagement, årvågenhed og omstillingsevne, der kommer til at tegne fremtidens nuancerede arbejdsmarked.«

Arbejdsløshed er ikke i sig selv et problem, men kan også tages som udgangspunkt for løsning af problemerne. Problemet er ikke arbejdsløsheden, men det overbeskæftigede menneske. Problemet er ikke manglen på beskæftigelse, men fordelingen af beskæftigelse. Problemet er ikke manglen på vækst, men væksten.

Venlige og advarende ministerrøster

Socialpolitisk Forening forelagde betænkningen »Det nuancerede arbejdsmarked« for arbejdsministeren (Jytte Andersen), socialministeren (Karen Jespersen) samt formanden for den officielle Socialkommission (tidl. socialminister Aase Olesen) (Social Politik, nr. 2. 1993). Deres bemærkninger er interessante udtryk for et sammenstød mellem forskellige politiske diskurser, og viser, hvorledes inddefinering og uddefinering (jf. Thomas Mathiesens begreber for hvorledes en hegemonisk diskurs fastholdes) foregår i den politiske debat. Enten bliver man gjort afmægtig ved at blive fremstillet som værende helt enig med systemet (inddefinering), eller også bliver man gjort afmægtig ved at blive fremstillet som værende urealistisk og i fundamental uoverensstemmelse med systemet (uddefinering).

På den ene side roste de tre ministre initiativet. De var glade for, at netop denne gruppe af brugere deltog i debatten. De så alle paralleller mellem brugernes tanker og dem, de selv gjorde sig og arbejdede for i de to ministerier og Socialkommissionen. Jytte Andersen kaldte det »et frisk pust« og kaldte specielt idéen om et udviklingshus for en god idé. Aase Olesen så en »fin samklang« mellem socialkommissionens tanker og mange af brugernes, og Karen Jespersen fandt »mange gode idéer« i rapporten. Disse reaktionsmåder er typiske inddefiningsforsøg.

Mest plads brugte ministrene dog til at tage afstand fra de centrale tanker i rapporten og advare imod urealistiske tanker.

Aase Olesen optrådte mest uforstående over for brugerne. Hun syntes det var »ærgerligt«, at »rapporten krænger over i helt andre toner: Ubegrænset jobtilbud, rettigheder uden pligter, ret til frivillig ledighed, borgerløn og mere af den skuffe.« Hun og socialkommissionen »vil advare imod« disse tendenser. Hendes argumenter imod disse forslag var: 1. Den frivillige ledighed vil ikke blive solidarisk fordelt. 2. Hovedparten af de ledige ønsker ikke et arbejdsfrit liv med nye livsværdier, men et almindeligt arbejde. 3. Brugernes forslag »hænger ikke sammen økonomisk«. 4. Brugerne »fokuserer alene på den lediges behov og ikke på arbejdsmarkedets behov for en velkvalificeret arbejdsstyrke«. For Socialkommissionen havde det vigtigste været »at standse polariseringen«. Hun var »lidt overrasket« over, at brugerne »ikke i højere grad har satset på at hjælpe de svageste grupper og standse polariseringen«.

Jytte Andersen vendte sig specielt imod brugernes forslag, fordi »så ville dagpengene reelt få karakter af borgerløn, og ordninger af den karakter er jeg imod«. Hendes argumenter var: 1. »At så har man opgivet tanken om at få de arbejdsløse i arbejde«. 2. At »så ville man fjerne en del af incitamentet for de ledige til selv at finde et job«. 3. Derfor må rådighedskravet opretholdes. Som arbejdsminister tog hun også afstand fra tanken om et enstrengt system, idet hun mente, det fortsat ville være vigtigt at skelne mellem arbejdsmarkedspolitiske og socialpolitiske initiativer. Problemet var blot, at »nogle ledige er havnet i det forkerte system«, hvilket man måtte se at få rettet op på.

Karen Jespersen fulgte afvisningen af brugernes hovedideer op. Hun vendte sig specielt imod brugernes kritiske holdning til aktiveringen. Hun mente, at »rapportens forfattere hører til dem, der kan selv«. Men »når polariseringen i samfundet skal modvirkes, kan man ikke tage sit udgangspunkt i de ledige, som kan selv«. Brugerne tager »udgangspunkt i de stærkeste blandt de ledige«. Karen Jespersen mente, at man skulle tage udgangspunkt i dem, der ikke kan klare sig selv. Aktiveringsindsatsen skal »først og fremmest rette sig mod dem, der behøver et skub for at komme i gang«. Desuden mente hun ikke, at brugernes forslag er »i overensstemmelse med en meget stor del af brugerne«, og at de fleste mener, at »det er positivt, at der er pligt til aktivering. Næsten ingen mener det er en dårlig idé.«

En repræsentant for Brugernes Socialkommission (Birgitte Andersen) gav politikerne svar. Hun forstod ikke, at Aase Olesen kunne påstå, at »vores forslag ikke skulle sigte på at stoppe polariseringen«. Hun mente omvendt,

at Socialkommissionen med deres »skelnen mellem dem uden og dem med arbejdsmarkedstilknytning« var med til at »cementere udstødelsen«. Hun så en generel tendens hos politikerne til »ombytning af årsag og virkning«. Når ledighed ikke er de lediges skyld, hvorfor skal vi så stadig rådighedsvurderes? Det er arbejdsmarkedet, der skal vurderes. »Vi er ikke problemet, det er manglen på arbejde, der er problemet«. Typisk for politikernes reaktion var efter Birgitte Andersens mening: »Nej, nu går I altså for vidt«. Men »Ja, vi går vidt« – for de ønskede jo netop et »opgør med vanetænkning og slagtning af adskillige hellige køer«.

Diskussionen mellem brugerne og politikerne er interessant, fordi den eksemplarisk viser vanskelighederne ved at kommunikere, når man har forskellige forståelsesrammer. Samtidig demonstrerer den hvilke argumentationsteknikker, der bruges af politikerne for at opretholde en hegemonisk diskurs. Brugere synes samtidig at være meget bevidste om de sproglige stemplingsteknikker, de bliver udsat for, og insisterede på, at der måtte ske skift i forståelsesramme for at løse problemerne. Politikerne kunne tydeligvis ikke lide, at de marginaliserede ikke uden videre lod sig placere i de »offer-roller«, som svarer til de almindelige stereotype forståelser af marginaliserede. Derfor måtte de uddefineres.

De tre politikeres argumentation indeholder typiske uddefinierungsstrategier. Man kalder forslagene urealistiske og farlige og er skuffet over, at man kan finde på at komme med sådanne forslag. Og politikerne forsøgte at fremstille brugergruppen som en mindretalsgruppe, der ikke er repræsentativ, og som har ekstreme synspunkter.

Samtidig gav politikerne udtryk for, at det var dem, der repræsenterer befolkningsflertallet, og ved, hvad det ønsker: 1. Flertallet ønsker ikke mere arbejdsfrihed – men almindeligt lønarbejde. 2. Flertallet af ledige kan ikke klare sig selv og har »brug for et skub«. 3. Flertallet er positivt stemt over for aktivering.

2. Borgerløn set som en ny mulighed af »outsidere« i den offentlige debat

1993 var det år, hvor arbejdsløsheden toppede og der stadig mere intenst i mange kredse blev diskuteret nye løsninger af arbejdsløshedsproblemet. I dagspressen blev borgerlønsspørgsmålet diskuteret. Det var specielt bemærkelsesværdigt, at en række virksomhedskonsulenter og erhvervsledere på forskellig måde anbefalede borgerlønsidéen. Det afspejlede sig f.eks. i en idé-debatserie i dagbladet Jyllands-Posten i efteråret 1993.

Idédebat i erhvervslivet

Her blev fremført synspunkter som f.eks. at industrialismens epoke var ved at være slut, og at fremtidens vækst nødvendigvis måtte være i kvalitet og ikke i kvantitet, hvorfor »alles ret til en minimal anstændig overlevelse i form af en »personydelse« og en »arbejdsfrihed« var nødvendig (Boye J. Haure 8.10.93 »Den store samfundsreform«).

Andre mente, at den danske kultur indeholdt store potentialer for idéudviklere og henviste til kaospilot-eksemplet. Derfor blev det foreslået, at jobformidlinger blev omdannet til idéformidlinger, hvorved information og kontrol blev omdannet til kommunikation og kreativitet. Det krævede, at »understøttelsen nødvendigvis afløses af en motiverende borgerløn« (Henning Rasmussen 9.10.93 »Den tredje vej: Kreativitetens.«).

Endelig blev det synspunkt fremført, at »vi må slå hul i illusionen om den knækkede arbejdsløshedskurve«. (Ole Wagner den 3.11.93 »De der har lyst skal arbejde«). Derfor skal kun dem, der har lyst, arbejde. Han foreslog, at man afskaffede dagpengesystemet, og hvis man ikke havde arbejde, »så får man uanset årsagen udbetalt en »friløn« på f.eks. 5000 kr. pr. måned skattefrit fra »frilønskassen som styres af staten«. Alle kontrolforanstaltninger nedlægges og frilønnen ophører, når man ansættes i en virksomhed.

En af de flittigste borgerlønsdebattører i erhvervslivet var direktør i Lego koncernen, Per Sørensen. Han gav i kronikker (f.eks. Politiken 13.4.92 »Arbejdets forbandelse«) og debatindlæg (f.eks. Jyllands-Posten 6.11.92 (Arbejde for at leve, eller..«) og 10.11.93 (»Kuren forværrer lidelsen«)) udtryk for, at han syntes, det var grotesk at betragte arbejdsløsheden som det største problem, i stedet for at betragte det som en gave, som et fremskridt. Vi havde nu muligheder for at holde fri, hvis vi blot fordelte lønarbejdet noget bedre. Han mente, det var helt forkert kun at forsøge at påvirke efterspørgslen efter arbejdskraft og betragte udbuddet som en given størrelse. Borgerløn kunne netop være en ny mekanisme, som kunne balancere udbud og efterspørgsel.

Per Sørensen var præget af Watslawicks (1974) problemløsningsfilosofi. Vi er kommet ind i en ond cirkel, »når kuren synes at forværre sygdommen, når arbejdsløsheden vokser, uanset hvad vi bruger af ressourcer til at fremme beskæftigelsen«. Derfor mente han, at vi »havde brug for at redefinere problemerne, at gøre op med etablerede forestillinger om årsags- virkningssammenhæng«. Det krævede anden ordens forandringer eller paradigmeskift. Borgerløn kunne være et skridt i denne retning og symbolsk markere, »at det ikke længere er umoralsk og socialt degraderende at stå uden for arbejdsmarkedet«. Det drejede sig for ham om, »at fjerne de psykologiske og sociale stigma ved lediggang«.

Debat i fagbevægelsen

Generelt var man meget skeptisk over for borgerlønstanken i fagbevægelsens top. Det kom bl.a. frem ved borgerlønskonferencen i København arrangeret af Tidsskriftet SALT i samarbejde med Det Fri Aktuelt. (Det Fri Aktuelt 22.11.93). Her gik Finn Larsen fra LO's arbejdsmarkedspolitiske afdeling klart imod borgerlønsidéen. Han mente ikke, det var aktuel politik, men ville på den anden side ikke afvise, at det måske kunne blive det om 20 år. Borgerløn stred imod målsætningen om fuld beskæftigelse og ville gøre arbejdsløsheden til et individuelt problem. Endelig mente han, at det ville være et »katastrofalt tilbageslag for ligestillingen«.

Arbejderbevægelsens argumentation blev uddybet af arbejdsmarkedsforsker Flemming Ibsen fra Aalborg Universitet, som så borgerløn som et markant brud med de politiske traditioner i arbejderbevægelsen i hele efterkrigstiden. Han mente ikke, at lønarbejdet var på retur, og mente, at borgerlønnen kunne komme til at svække fagbevægelsens magtposition og undergrave væsentlige elementer i hele overenskomstsystemet.

Ikke alle i arbejderbevægelsen var lige kritiske over for borgerlønstanken. Det gjaldt Teknisk Landsforbund (TL), som også var repræsenteret på konferencen. De (Teknisk Landsforbund 1993) præsenterede i sommeren 1993 et arbejdsmarkedspolitisk udspil. De gik ikke direkte ind for borgerløn, idet de mente, den var for dyr. Men de mente på den anden side, at det nuværende system havde nogle væsentlige skavanker. De foreslog derfor at indføre en statsfinansieret basisydelse til alle personer uden arbejdsindkomst. Den skulle erstatte de hidtidige overførselsindkomster, og herovenpå kunne man lave et A-kassesystem med tillægssydelse. De mente, det var muligt at undvære rådighedskravet for denne basisydelse, fordi man var imod, at »samfundet stiller overflødige krav og optræder formynderisk og kontrollerende«. Heroverfor foreslog de de hidtidige ordninger med arbejdstilbud afskaffet og erstattet af frivillige tilbud til de arbejdsløse.

Et konsulentråd til arbejdsministeren: Behov for ændring af arbejdsbegrebet

Opgavebesvarelserne til arbejdsministeriets prisopgave 1993 viste, at der i konsulentverdenen fandtes utraditionelle synsvinkler på arbejdsløshedsproblemerne. Ministeriet ønskede en vurdering af »Arbejde, arbejdsmarked og arbejdsmarkedspolitik i 2010«. Ingen opnåede at få første prisen. Men der blev uddelt en andenpræmie, der blev offentliggjort af ministeriet, forfattet af sociologen, konsulent Grete Korremann (»Alle i arbejde for et helt liv Danmark år 2010«, 1993).

Centralt i Korremanns forestilling om fremtidens arbejdsmarked er en politisk ændring af arbejdsbegrebet, således at man kan opnå frihed fra det traditionelle lønarbejde.

Hun forestiller sig, at der på fremtidens arbejdsmarked vil være to hovedformer for arbejde, der er ligestillet: 1. Almindeligt lønarbejde vil stadig være udbredt, men være mindsket, idet en del af dette er flyttet til 2. Lokalsamfundsarbejde, som vil bestå i borgerarbejde, politisk arbejde og familiearbejde. Det aflønnes med en gennemsnitsløn af det offentlige.

Ret til borgerløn og ret til 20 timers lønarbejde/lokalsamfundsarbejde

Begge typer af arbejde er lønnet, lokalsamfundsarbejdet kaldes også »lønnet arbejde for fællesskabet«. Ligestillingen af disse to typer af arbejde kan kun ske ved, at »den enkelte fra det fyldte 15 år får en grundydelse, der dækker de minimale leveomkostninger, således at ingen er tvunget til at påtage sig lønarbejde« (dvs. en borgerløn). Det betyder en afskaffelse af det nuværende overførselsindkomstsistem.

Man tildeles derudover »et rettighedsbevis på 20 timers lønarbejde«. Men man kan også forøge sin indkomst over borgerlønnen ved lokalsamfundsarbejde, hvor man dog højst kan blive aflønnet for 20 timers arbejde ugentlig. Og lokalsamfundsarbejde kan enten erstatte lønarbejde eller udføres ud over de 20 timers lønarbejde.

Lokalsamfundsarbejdet er en ny konstruktion, der kommer ind mellem det almindelige lønarbejde og en borgerløn. Der er ingen pligt til at påtage sig lokalsamfundsarbejde. Men det, at det bliver lønnet, gør, at denne type arbejde får en mere forpligtende karakter. Samtidig giver det større fleksibilitet i kombinationen af lønarbejde og lokalsamfundsarbejde, idet man altid har en ret til 20 timers almindelig lønarbejde.

Korremann behandler ikke rigtigt, hvorledes et skattesystem skal indrettes, men antyder kort nogle principper for skat med de nye typer af arbejde: Grundydelsen er ikke skattepligtig. Og for både at stimulere til noget lønarbejde og samtidig forhindre, at lønarbejdet vokser, betales der 25% i skat for de første 20 timer og 100% for timerne over 35 timer.

Sammenhængen mellem arbejdsløshed, miljø og demokrati:

Skabelsen af en bæredygtig udvikling

Korremanns vision bygger på den antagelse, at man i det politiske system i slutningen af 1990'erne »tager en række principbeslutninger« med det formål at løse de tre store samfundsproblemer, »arbejdsløsheden, ressourceknapheden og den lave deltagelse i det lokalpolitiske liv«, at man med andre

ord bliver enige om opstilling af en prioriteret målformulering, der hedder:

1. En bæredygtig udvikling.
2. Afskaffelse af arbejdsløshed.
3. Et udviklende arbejde for alle.
4. Et demokratisk samfund, hvor borgerne er aktive både i arbejdsliv og folkestyre.

Korremann mener, der er behov for et fremtidigt samfund, hvor stadig flere lever i selvforvaltende lokalområder, hvor arbejde, produktion og fritid i større omfang sker lokalt.

Hun ser en sammenhæng både i årsagen og i løsningen af de tre hovedproblemer. Den økonomiske vækst »løste ikke arbejdsløshedsproblemet«, har ført til forværring af miljøproblemerne og har styrket en centraliserings-tendens, og har derved vanskeliggjort mulighederne for demokratisk deltagelse.

Hvis derimod den økonomiske vækst bliver udskiftet som overordnet målsætning i samfundet med bæredygtig udvikling og der sker en ændring i arbejdsbegrebet ved indførelse af borgerløn og lokalsamfundsarbejde, vil man ifølge Korremann kunne få et positivt samspil i løsningerne af de tre hovedproblemer.

Med en ny overordnet ændring af målsætning fra økonomisk vækst til en bæredygtig udvikling og ændring af arbejdsbegrebet vil målsætningerne om at løse arbejdsløshedsproblemet, miljøproblemet og det lokale demokrati-problem gå op i en højere enhed. Der er skabt tid til demokrati, lokalsamfundsarbejde og familieliv. Lønarbejde og hverdagsliv har større muligheder for at blive forenet. Man accepterer at forsørgelse på et minimumsniveau er et samfundsansvar. Derudover vil lønarbejdet kunne udvikles, så det bliver mere personligt udviklende.

Korremann er helt klar over, at der er mange barrierer for en sådan ændring. Der skal »rokkes ved velerhvervede rettigheder og magtpositioner hos systemer og individer«. Men »vi kan, hvis vi tør og vil«. Hun opregnede en række forudsætninger. Det kræver 1. Et opgør med væksttænkningen. 2. At arbejdstagere og arbejdsgivere accepterer en politisk regulering af arbejdets fordeling. 3. At de store organisationer afgiver magt til den enkelte arbejdsplads. 4. At kommuner afgiver magt til lokalråd. 5. At sektoropdelingen minimeres.

Borgerløn som element i »retrætens projekt«

I efteråret 1993 udgav daghøjskolelærer og cand. mag. i samfundsfag og filosofi Peter Johannes Schjødt en debatbog: »Velfærd eller ufærd?«, som vakte genklang i vide kredse.

Hans hovedsynspunkt var, at vi stod over for at finde en ny model for velfærdsstaten, fordi der er »ved at opstå problemer med den tætte kobling mellem vækst, udnyttelsen af naturen, lønarbejde og velfærd som vores samfund bygger på.« (Ibid:15).

Han mente ikke, det hjalp blot at vente på et økonomisk opsving, fornyet vækst eller at igangsætte forskellige former for beskæftigelses- og aktiveringsordninger. Der måtte allerede nu skabes betingelser for »et meningsfuldt liv uden for arbejdsmarkedet« (ibid:7).

Mere konkret foreslog han, at »rådighedsreglen blev slettet« (ibid:136), således at der »blev skabt bedre vilkår for alternativer til lønarbejde« og en »bedre fordeling af det eksisterende arbejde« (ibid:141). »Et yderligere middel til at sikre både de arbejdende og de arbejdsløse bedre vilkår kunne i forlængelse heraf være indførelsen af borgerløn«. Borgerløn blev set som en »strategi, som passer til retrætens epoke, fordi den motiverer til en række nødvendige holdningsændringer.« (Ibid:145).

Hovedproblemet var ikke de dårligst stillede, men en omstilling af dem med arbejde. De måtte til »at yde en indsats, f.eks. ved at gå ned i løn og levestandard, ved at gå ned i arbejdstid og med jævne mellemrum at tage et sabbat- eller orlovsår« (ibid:8).

Det nuværende system byggede for ham at se på en »pagt mellem politikerne og de velstillede« (ibid:130), hvor der med et udtryk fra John Kenneth Galbraith herskede et »tilfredshedens« eller »ligeGYldighedens tyranni«.

Schjødt gjorde sig til talsmand for »et retrætens projekt«, der kunne »bane vej for en ny form for fremskridt«. »Retræte skulle føre til en erkendelse af, at der findes andre værdier end dem, der knytter an til øget forbrug, materiel velstand og lønarbejde.« (Ibid:126). Retræte betyder »besindelse« og »omvurdering«.

Schjødt brugte ikke direkte begrebet »bæredygtig udvikling« som målsætning for det fremtidige samfund, men taler om »fire solidariteter« som dette samfunds grundlag. Det dækker imidlertid præcist hovedindholdet i forestillingen om en bæredygtig udvikling: »solidariteten med naturen, solidaritet med de kommende generationer, solidaritet med de fattige lande og solidaritet med de udsatte mennesker i vores eget land.« (Ibid:146). På den måde lykkedes det (omend ikke så eksplicit) Schjødt i lighed med Korre-mann at knytte borgerlønsidéen sammen med forestillingen om en bære-

dygtig udvikling, at koble borgerlønsdiskursen sammen med økologidiskursen.

3. Borgerløn som element i et nyt kritisk samfundsvidenskabeligt paradigme

Politologen lektor Jørn Loftager fra Institut for Statskundskab ved Aarhus Universitet fremlagde i perioden 1992-94 flere teoretiske skitser til en forståelse af borgerløn som en ny strategi til styrkelse af det civile samfund byggede på en kritisk analyse af industrialismen (Loftager 1992B, 1994) og deltog i den offentlige debat som fortaler for borgerlønsidéen.

Han tog emnet op i sin undervisning, hvilket lagde grunden for produktion af en række studentspecialer (Panduro 1995A og Damsgaard-Madsen 1996A). Desuden deltog han i det internationale forskningsnetværk omkring borgerløn »The Basic Income European Network« (BIEN).

Loftagers videnskabelige paradigme

Loftagers synsvinkel på borgerlønsproblemet var, at industrialismen og mere konkret velfærdsstaten befandt sig i en krise (blindgyde) på grund af markedets og statens ekspansion og indskrænkningen af det civile samfund. Det traditionelle velfærdsparadigme har udtømt sine udviklingsmuligheder, og der er behov for helt nye problemløsningsmekanismer. Det måtte være en anden problemløsningsmodel end den traditionelle, hvor man tror »more of the same medicine will cure the patient« (Loftager 1992B:17). I lighed med Bill Jordan ser Loftager borgerlønsidéen som en sådan ny problemløsningsmodel, der er udtryk for en fuldendelse af det sociale medborgerskab.

Loftager ser en dobbelthed i borgerlønsidéen. Værdimæssigt og idémæssigt kan den ses som en nærmest revolutionær idé: »Historically a basic income would mean a break with »the logic of subsistence« of industrialism and capitalism. In that sense it is a reform with a revolutionary character and perspective«. Men det kan også ses som en mindre modifikation af det bestående: »a basic income can be conceived of.... as a minor, incremental modification of business as usual.« (Ibid:16).

Den industrialistiske problemløsningsstrategis problemer

Bag Loftagers borgerlønsopfattelse lå en bestemt opfattelse af problemerne i industrialismen. (Loftager 1985).

Industrialismens karakteristika har mange elementer. Han ser følgende som de centrale:

1. Virkelighedsopfattelsen: problemer løses ved opdeling af virkeligheden i stadig mindre dele, som behandles/manipuleres autonomt ud fra den præmis, at helheden er lig summen af delene (fr. den analytisk-syntetiske metode).
2. Arbejdsdelingen, specialiseringen, professionaliseringen.
3. Vækstimperativet: kun én hastighed er tilfredsstillende: hurtigere; kun én størrelsesorden er acceptabel: større; kun ét mål er værdigt: mere.
4. Naturen som modstander: ved hjælp af kunstigt mobiliseret energi antages naturen at kunne splittes op og formes ad libitum.
5. Kunstighedssyndromet: biologisk materiale erstattes af ikke-biologisk, det menneskelige miljø syntetiseres og steriliseres, standardiseres og konformiseres.
6. Rigdomsbegrebet: rigdom som produceret rigdom i den formelle økonomi – nationalproduktet som velfærdsmålestok.

Selvom begrebet industrialisme er meget bredt, mener Loftager, det med fordel kan gøres til centralbegreb i en samfundsteori, fordi man har kunnet se en »industrialistisk problemløsningsstrategi«, der har udmøntet sig ved en stadig mere kraftig ekspansion af henholdsvis stat og marked og med en indsnævring af det civile samfund. Problemerne i industrialismen giver sig til kende i form af en tendentiell »kontraproduktivitet«. Med henvisning til den samfundskritiske filosof Ivan Illichs analyser (Illich 1973), mener han, at når forskellige systemer vokser ud over en vis grænse, får de modsatte effekter af det tilsigtede. Udviklingen i transportsystemet betyder, at transporttiden forlænges, væksten i hospitalssektoren gør folk syge, uddannelsessystemets vækst virker fordummende osv.

Det er alle eksempler på fastlåste problemløsningsmekanismer, som kun kan ændres igennem problemløsninger af anden orden eller paradigmeskift, hvor man skifter forståelsesramme.

Idéen er altså at se den historiske udvikling som udfoldelse af en industrialistisk udviklingsmodel og problemløsningsstrategi, der har spillet en stadig større rolle og er kommet til et punkt, hvor der mere radikalt må skiftes spor.

Loftager gør selv opmærksom på, at industrialismebegrebet ligger tæt op ad Habermas' modernitetsbegreb, men påpeger, at han til moderniteten også regner »prioritering af tidsligheden, fremadrettetheden, individualiseringen, frisættelsen fra fællesskabet, sækulariseringen og »aftranscendaliseringen« af de menneskelige forhold« (Loftager 1985:96).

Styrkelse af det civile samfund

Loftager henter støtte for synspunktet om at styrke det civile samfund ud fra tre forskellige analysevinkler i den kritiske samfundsvidenskab.

Amerikaneren Alan Wolfe (Wolfe 1989) har lavet en analyse af, hvorledes stat og marked i stigende grad har udhulet og erstattet det civile samfunds moralske forpligtelser og ansvarlighed, men samtidig fremhævet, at stat og marked alligevel aldrig helt vil kunne erstatte dem.

Loftagers anden vinkel til styrkelsen af det civile samfund er henvisningen til Claus Offes tidligere nævnte analyser af velfærdsstaten og udviklingen på det moderne arbejdsmarked (Offe 1984 og 1985). Herudfra konkluderer han, at den spontane dualisering, der sker på det moderne arbejdsmarked, vil kunne erstattes med en bevidst, fleksibel og frivillig dualisering, hvis man indfører en borgerløn. Hvis man med en borgerløn samtidig sikrer, at alle fastholder muligheden for tilknytning til arbejdsmarkedet, vil man på en gang styrke den uformelle sektor og gøre arbejdsmarkedet mere fleksibelt.

Den tredje begrundelse for styrkelse af det civile samfund finder Loftager hos den italienske økonom Oriò Giarini (Giarini 1980) analyser af industrialismens politiske økonomi. Ifølge Giarini er sammenhængen mellem »mere og bedre« blevet brudt i det industrielle samfund, hvorfor det i stigende grad tenderer til at blive uøkonomisk, skabe knaphed i stedet for at overvinde knaphed og skabe eksternaliteter og en række utilsigtede bieffekter, som opvejer fordelene ved væksten, hvorfor man også kan tale om stigende »kontra-produktivitet«.

Borgerløn som ny institutionel mekanisme

Det er i det perspektiv, at Loftager udpeger borgerløn som en ny alternativ institutionel mekanisme, der går ud over det traditionelle markeds-statskompromis, som velfærdsstaten bygger på.

Krisen for den nuværende velfærdsstat består i, at den afstedkommer nogle konsekvenser, som undergraver dens egen normative basis. I stedet for at fostre ansvarlighed, solidaritet og fællesskabsfølelse synes den at skabe en strategisk klientadfærd, der går ud på at maksimere udbyttet af indkomstoverførsler for den enkelte. En indbygget svaghed ved velfærdsstatens selektive indtægtbestemte ydelser er bl.a., at de skaber fattigdomsfælder, hvor det ikke kan betale sig at arbejde, fordi man så mister sine ydelser.

Det nytter ikke at ordinere mere medicin af den traditionelle slags, styrke markedet eller beskære velfærdsydelserne specifikt. Der må ske en universalisering af ydelserne, og nye grænser mellem stat, marked og civil samfund må trækkes, hvilket borgerløn netop er udtryk for.

Netop fordi tildeling af borgerløn er ubetinget, modvirker borgerlønnen den mere og mere udbredte strategisk-instrumentelle adfærd i forhold til brug af velfærdssamfundets ydelser, samtidig med, at den bekræfter den enkelte borgers rolle som tilhørende et politisk fællesskab.

Borgerlønnen vil heller ikke have de samme fattigdomsfælder og mangel på incitamenter til arbejde som ligger i det bestående system. Den vil desuden være et redskab imod fattigdom blandt mennesker i lavt betalte job.

Et samfund af individuelle indkomstmodtagere

Loftager fremhæver, at noget, der kunne tale for, at Danmark var specielt egnet for indførelse af borgerløn, er, at man har et hovedsagelig skattebetalt velfærdssystem med stor grad af universalitet, og at den danske arbejdsstyrke omfatter næsten hele befolkningen. Danmark er i højere grad end andre lande blevet et samfund af »individuelle indkomstmodtagere« (Loftager 1996). I 1994 var således kun mindre end tre procent ikke beskæftiget i arbejdsstyrken eller offentligt forsørgede. Det betød, at der i samfundet kun var omkring 50.000, der ikke havde deres egen indkomst. I aldersgruppen mellem 18-59 år modtog omkring 40% en eller anden offentlig overførselsindkomst. Disse tal peger i retning af, at borgerløn på et tidspunkt kan ses som en simpel rationalisering af det bestående system for at skabe en elementær lighed, retfærdighed og gennemskuelighed.

For Loftager at se vil en borgerlønsmekanisme på en gang styrke det civile samfund, fremme den uformelle sektor og gøre arbejdsmarkedet mere fleksibelt. Derudover kan det ses som en videreudvikling af det sociale medborgerskab.

Opgør med den »reaktionære« borgerlønsretorik

Jørn Loftager begrænsede sig ikke alene til at præsentere og udvikle borgerlønsidéen som videnskabeligt paradigme, men var også aktiv deltager i den politiske debat om borgerløn via avis-kronikker (Information 14.1.94, 28.12.95, 13.2.97, Politiken 23.10.95 og Jyllands-Posten 4.1.94) og tidskriftartikler, hvor han på nogle centrale punkter kritiserede borgerlønsmodstandernes grundbegreber og retorik: 1. Borgerløn strider imod normen om at »forsørge og klare sig selv«. 2. Borgerløn er »passiviserende«. 3. Borgerløn er udtryk for en uheldig »overførselsstat«.

Loftager gik blandt andet ud i en debat med forkvinden for Socialkommissionen Aase Olesen, der udtrykte den dominerende diskurs' billede af borgerløn. Den fremstilles her som en indkomst for at holde sig væk fra arbejdsmarkedet, og som værende i modstrid med princippet om at »forsørge

og klare sig selv«. Heroverfor fremholdt Loftager det på engang banale og ideologisk uklare i parolen om »at forsørge og klare sig selv«: »Naturligvis er det både rigtigt og godt at klare og sørge for sig selv. Problemet er blot, at det på den anden side er lige så banalt sandt, at ingen i realiteten kan gøre det. Ingen kan i bogstavelig forstand klare sig selv. Vi står alle i stadig og dyb afhængighed af andre mennesker og af samfundet som sådan. Men hvis samfundet ikke skal forstås bogstaveligt, hvordan skal det da forstås?«

Det problematiske i Aase Olesens opfattelse er, at man »identificerer det at klare sig selv med at påtage sig lønarbejdets vilkår«. Man opstiller en bestemt og snæver form for normalitet, hvorved der sker det, at »tvangen og disciplineringen til lønarbejdet bliver en del af autonomi-idealet«. Lønarbejdet bliver sat lig med frihed og uafhængighed, og derved skjules og retfærdiggøres den tvang, der også ligger i lønarbejdet. Man tvinger mennesker i et godt formåls tjeneste til at blive frie.

Modsat Aase Olesen og andre borgerlønsmodstandere mener Loftager, at man tværtimod kan sige, at en borgerlønsordning vil gøre det muligt for flere at klare sig selv. Den vil ganske vist skabe en »afhængighed af staten«, »men den type af afhængighed er der ikke noget nyt i, og den er ikke krænkende for individet og dets myndighed, fordi der netop er tale om universelle rettigheder vedtaget ved demokratiske beslutninger.«

På samme måde som borgerlønsmodstanderne forsøger at vende tingene på hovedet med hensyn til normen om at klare sig selv, forsøger de også at give det udseende af, at borgerløn er »passiviserende« og vil styrke en uheldig »overførselsstat« (»..og hvad er problemet?« Politiken 23.10.95 og »Overførselsstaten er god nok« Information 13.2.97). Her mener Loftager også, at man med rette kan argumentere for en sproglig omvendning, at det forholder sig præcis modsat af, hvad man siger i den hegemoniske diskurs.

I arbejdsmarkeds- og socialpolitikken foretager man hele tiden opstramninger. Man vil gå fra en »passiv« til en »aktiv« politik. Men det skaber præcist de problemer (passivitet), man siger man vil bekæmpe. Man siger, man vil bekæmpe marginaliseringen, men det betyder reelt blot, at man institutionaliserer, uddyber og retfærdiggør den på nye måder. I den hegemoniske diskurs siges, at »overførsler skaber afhængighed af staten«, men det glemmes, at »denne afhængighed ikke er klient- og umyndiggørende for de generelle overførselsordninger« (Information 13.2.97). Og her skal borgerløn ses som en videreudvikling af idéen om generelle overførsler.

4. De politiske partiers reaktion på borgerlønstanken

På grund af den udbredte interesse for borgerlønsspørgsmålet i offentligheden først i 1990'erne rejste medlemmer i flere politiske partier debatten om borgerløn. Det medførte, at spørgsmålet blev behandlet i de politiske partiers partiudvalg og kompetente forsamlinger. Hvorledes reagerede de politiske partier på en ny idé?

Hvilke faktorer er bestemmende for et politisk partis stillingtagen til en sådan idé?: 1. Stemmer borgerlønsidéen med partiets værdier? 2. Kan borgerlønsidéen ses som løsning på nogle af de problemer, som partiet prioriterer højt? 3. Kan idéen gives en udførelse som er økonomisk realistisk? 4. Hvorledes påvirker dens realisering partiets medlemmer og vælgeres økonomi? 5. Skaber debatten intern uenighed? 6. Kan partiet profilere sig og udvikle sig ved at debattere og indoptage den nye idé? 7. Er den gavnlig for partiets samarbejde med andre politiske partier?

I det følgende vil jeg forsøge at beskrive og delvis forklare, hvorledes partierne reagerede på borgerlønsidéen. Det vil vise noget om forholdet mellem medlemmer og ledelse og dermed det interne partidemokratis vilkår i de forskellige politiske partier.

Socialdemokratiet:

En potentielt socialdemokratisk idé, som man tager afstand fra

I debatten om borgerløn, som blussede op i perioden 1992-94, gik alle ledende socialdemokrater kraftigt imod borgerlønsidéen. Det skete som tidligere beskrevet også på SALT's borgerlønskonference i november 1993 og i SALT's særnummer om borgerløn (nr. 2. 1994) (Gunvor Auken og Flemming Ibsen).

1977: Borgerløn som en fremtidig mulighed

Det er interessant at notere, at Socialdemokratiet på en måde var forud for »Oprør fra midten« (Meyer m.fl. 1978) med lancering af borgerlønsidéen i Danmark, fordi man i partiets principprogram fra 1977 (»Solidaritet, lighed og trivsel«) forudså et samfund, hvor man måtte fordele det samfundsmæssige arbejde efter nye måder igennem en rationalisering af de offentlige indkomstoverførsler.

I programmet hed det: »Den demokratiske socialisme har som mål et samfund, hvor arbejdet ikke er en nødvendig byrde, men en rettighed og en mulighed for udfoldelse. Arbejdsindsatsen skal derfor ikke drives fremad ved

store lønforskel. Skellet mellem arbejde og fritid vil for de fleste blive udvisket. Sociale pensioner, sygedagpenge, uddannelsesstøtte m.v. kan tænkes erstattet af et tilbud til alle om en minimalindtægt fra samfundet – kombineret med pligt til, for dem, der er i stand dertil, at udføre begrænsede arbejdsopgaver for fællesskabet.«

Man kan tolke programmet som en åbenhed over for engang i fremtiden at indføre noget, der kunne minde om en borgerlønsordning. Man forudsætter en ændring i arbejdsbegrebet, og der antydes en mulighed for rationalisering af indkomstoverførslerne til en eller anden form for borgerløn, samt en ret og pligt til arbejde for fællesskabet, der dog ikke præciseres.

1992: Ret til arbejde og uddannelse

Men disse formuleringer blev fjernet i Socialdemokratiets principprogram i 1992 («Det ny Århundrede»). Her opstillede man et krav og mål om »arbejde til alle«, hvor man har en »ret til uddannelse og arbejde«. Men man taler også om, »at alle uden arbejde skal gives en tryk og værdig tilværelse«. Der skal »være plads til alle og brug for alle«. Det dårlige samfund, skræmmebilledet, som man skal forsøge at undgå, beskrives som »et samfund, hvor et betydeligt mindretal varigt holdes ude og er afhængig af overførselsindkomster fra dem, der er i arbejde.«

I programmet fremhæves, at princippet »ingen rettigheder uden pligter og ingen pligter uden rettigheder« er et godt udtryk for Socialdemokratiets holdning. Det betyder, at »rettighederne giver frihed, men også kræver, at man tager et ansvar.«

1995: »Velfærd med vilje«

I efteråret 1995 udsendte en arbejdsgruppe i Socialdemokratiet et debatoplæg om velfærdssamfundets fornyelse («Velfærd med vilje. Debatoplæg om Fremtidens velfærdssamfund»). Det tog fat på en karakteristik og analyse af velfærdssamfundets grundpiller og udviklingen i og finansieringen af serviceydelser og indkomstoverførsler og forsøgte at formulere nogle principper for rettigheder og pligter.

Borgerløn: »Rettigheder uden pligter«

Her blev borgerlønsstanken berørt med nogle få bemærkninger, uden at man gjorde rede for, hvad man forstod ved borgerløn: »Borgerlønsstanken har betydelig medvind i disse år. Der er åbenbart sket et holdningsskred, så flere mener, at man med erhvervsevne i behold har krav på en passiv offentlig ydelse uden at yde noget til gengæld. Har vi gennem vores måde at tænke på

opbygget en arbejdsløshedskultur? Vi har i Socialdemokratiet aldrig tilsluttet os borgerlønstanken. En filosofi med rettigheder uden pligter strider imod det fundament, vores politik bygger på.«

Borgerløn: »Passiv og uværdig«

Et andet sted i debatoplægget blev borgerløn også perifert berørt. Det skete i forbindelse med omtalen af behandlingen af den gruppe af mennesker, der har nedsat erhvervsevne: »Mindst 50-100.000 i den erhvervsaktive alder har meget svært ved at opnå en fastere tilknytning til arbejdsmarkedet. Allerledest ville det være at bevilge dem en eller anden form for rimelig borgerløn. Men det er en menneskeligt uværdig løsning.« Senere forklares, at det uværdige består i, at de i dag ikke »har mulighed for at deltage i fællesskabet – også på arbejdsmarkedet – selv om de måske ikke kan yde 100 %«.

En skjult borgerlønstankegang alligevel?

Men bortset fra denne eksplicite afstandtagen fra borgerlønstanken blev der samtidig givet udtryk for ønsket om en rationalisering og større gennemskuelighed samt retssikkerhed, som også ligger i borgerlønstanken. Man mente, at det nuværende indkomstoverførselssystem var »et system som administrativt er mere besværligt end det kunne være, og som det kan være svært for almindelige dødelige at overskue og forstå logikken i«. Derfor rejstes spørgsmålet om »det hensigtsmæssige i at have to vidt forskellige systemer og principper for ydelser til mennesket, som ikke har egentlige sociale problemer, men blot mangler arbejde – eller har brug for uddannelse for at kunne få arbejde?«. Og i forlængelse heraf blev stillet spørgsmålet: »Burde vi under et ministerium samle ansvaret for alle de indkomstoverførsler, som er retsbestemt, og som reelt sammen med skattesystemet er et led i den samlede fordelingspolitik?« Her blev lagt op til at tænke nyt, men arbejdsgruppen kom ikke selv med nogle bud på nye løsninger.

Arbejde er lønarbejde og vækst er nødvendig

I oplægget blev der ikke lagt op til at diskutere de fremtidige muligheder for fuld beskæftigelse. Oplæggets hovedforfatter Verner Sand Kirk tilsluttede sig i et interview (Information 13.9.95) stadig tanken om fuld beskæftigelse, og afviste borgerlønsidéen med, at »i det samfund vi har og vil have i de næste mange år, vil et arbejdsbegreb stadig være vigtig for folk. Arbejde er, at du foretager dig noget, som andre folk sætter pris på.«

»De afmægtiges borgerlønstat«

I debatoplægget blev der ikke lagt op til diskussion af, hvordan borgerløn kunne forstås og hvad den kunne indebære, men blot slået fast, at det var et negativt begreb. Borgerløn var noget passivt og uværdigt, en rettighed uden pligt, som man advarede imod. Det Fri Aktuelt (24.8.95) roste oplægget, fordi det var lykkedes at tegne et socialdemokratisk velfærdssamfund både i forhold til en »liberal minimalstat« til højre og »de afmægtiges borgerlønstat« til venstre.

1996: »Husk lige fremtiden«

Afvisningen af borgerlønsidéen fortsatte i udkastet til et arbejdsprogram, som kom i januar 1996 (»Husk lige fremtiden«. Udkast til Socialdemokratiets arbejdsprogram 1996-2000.). Her hed det meget kort uden nærmere argumentation: »Borgerløn er heller ikke løsningen. Den er passiviserende og menneskeligt uværdig. Samfundet skal ikke kunne fralægge sig ansvaret for at skabe job og uddannelsesmuligheder.«

Videre hed det, at det er et socialdemokratisk hovedmål »at opnå fuld beskæftigelse« og »at oprette nye arbejdspladser og bekæmpe arbejdsløsheden er det mål, som bringer os tættest på løsningen af de fleste problemer på samme tid.« Her blev dette hovedmål set som løsning på de fleste problemer indbefattet miljøproblemet, idet man kan skabe »en grøn vækst«, hvor man »kombinerer fremgang i økonomi og beskæftigelse med forbedringer i miljøet«.

Venstre: En potentielt liberal idé, som man tager afstand fra

På tilsvarende vis som der i 1970'erne kunne spores potentielle borgerløns-tanker i Socialdemokratiet, kunne der også findes borgerløns-tanker i partiet Venstre, omend i en lidt anden udformning.

Negativ indkomstskat

I slutningen af 1970'erne foreslog den nuværende formand i Venstre, Anders Fogh Rasmussen (»Kampen om boligen« 1977) et skatte- og tilskudssystem i form af en negativ indkomstskat med en garanteret minimumsindkomst. Det var bl.a. inspireret af de amerikanske tanker om negativ indkomstskat. Samtidig gjorde tidligere undervisningsminister Bertel Haarder sig til talsmand for, at boligtilskuddet med tiden blev afløst af »et persontilskud, medborgerløn, tryghedsydelse, eller hvad man nu vil kalde det« (»Danskerne år 2002« 1977). Disse forslag kan ses som en form for liberal borgerlønsmodel.

Men Venstre deltog ellers ikke som parti i debatten om borgerløn i slutningen af 1970'erne og begyndelsen af 1980'erne.

Græsrodder i Venstre

I begyndelsen af 1990'erne da borgerlønsdebatten bredte sig til flere kredse, dukkede der også græsrodder op i Venstre, som gjorde sig til talsmænd for borgerløn. På SALTs borgerlønskonference i november 1993 optrådte formanden for Venstres Rødning kreds, Henning Jakobsen, og bidrog siden med et indlæg i SALTs særnummer: »Borgerløn og arbejdsløshed« (SALT nr. 2. 94).

Han mente, man havde fået et uheldigt samfund med en fastlåsning mellem et A-og et B-hold. Hvis man gav hver eneste borger 50.000 kr skattefrit pr. år. med mulighed for frit fravalg og tilvalg af arbejde, blev situationen løst op. Lønnen skulle sættes tilsvarende ned for folk i arbejde. Der skulle indføres en fast skatteprocent på 50%, og der skulle skabes fri konkurrence om lønningerne.

Efter hans opfattelse ville det betyde, at samfundsproduktionen ville stige. Man ville have bedre reelle valgmuligheder for at arbejde – og specielt de små selvstændige virksomheder ville få et tiltrængt tilskud.

Venstre-outsidere i pressen

Sådanne synspunkter vandt en vis genklang i nogle Venstre-kredse.

I perioden fremkom enkelte fremtrædende Venstre-folk med utraditionelle borgerlønsidéer, der dog sjældent var helt klare. Således gik direktør Torben Nielsen, der var et fremtrædende hovedbestyrelsesmedlem fra erhvervslivet, i 1993 i en kronik i Berlingske Tidende (»Arbejdsløsheden kræver systemændringer.« 29.8.93) ind for en borgerlønsordning. For at skabe en mere fri løndannelse gik han ind for, at man indførte en borgerløn, der skulle udbetales til alle på folkepensionsniveau. Hvorledes man ellers nærmere skulle indrette arbejdsmarkeds- og socialsystemet, sagde han ikke noget om.

På linie hermed lå Venstre-borgmesteren i Struer, Niels Bergholt (Jyllands-Posten 22.3.93). Han mente også, at arbejdsløshedspolitikken var slået fejl, hvilket man lige så godt kunne erkende: »Lad os derfor indføre en form for borgerløn, så de, der gerne vil arbejde, kan komme til det, mens de, der ikke kan eller vil arbejde, kan få lov til det.« Han mente, at man var nødt til at slagte nogle hellige køer.

Principprogram imod borgerløn

Op til Venstres landsmøde i september 1995 havde der været en debat om borgerløn i partiet. LOF (Liberal Oplysnings Forbund) havde kørt en oplysningskampagne om »Det arbejdsfrie menneske«. Partiledelsen ønskede i udkastet til principprogram, som skulle vedtages på landsmødet, at man gik imod borgerlønstanken. Det blev foreslået nedstemt af formanden for LOF (Gunnar Glindvad Kristensen) og Venstre i Sønderjyllands amt. Partiledelsen sejrede og i principprogrammet blev vedtaget en negativ holdning til borgerløn (»Mennesket frem for systemet«):

»Udgangspunktet er, at det enkelte menneske har et personligt ansvar for at forsørge sig og sine. Venstre er derfor imod en borgerløn, hvor den enkelte får en ret til en ydelse fra staten uden et modsvarende krav om at stå til rådighed for arbejdsmarkedet.« I programmet gik man endvidere ind for at »udvide den enkeltes pligt til at deltage i aktive tilbud som betingelse for offentlig forsørgelse/arbejdsløshedsdagpenge.«

»Straks-aktivering«

Synspunktet blev uddybet året efter i et debatoplæg fra Venstres folketingsgruppe (»Velfærd og valgfrihed«, 1996). Her er en af hovedtankerne en forenkling af overførselsindkomsterne ved skabelsen af et offentligt skattefinansieret sikkerhedsnet med en grundydelse både for mennesker med og uden tilknytning til arbejdsmarkedet, der svarer til folkepensionen for en enlig (ca. 7.600 skattepligtige kr. pr. måned).

Venstre var, som allerede omtalt, positivt stemt over for idéen om aktivering og pligten til at yde en arbejdsindsats som modydelse for kontanthjælpen. »For alle modtagere af kontanthjælp, der har arbejdsløshed som problem, indføres en ret og pligt til at udføre arbejde til gengæld for udbetaling af bistand«. Man ville indføre det, man nu kaldte en »straks-aktivering« for alle modtagere af grundydelsen, og skærpe sanktionerne for at sige nej til aktivering. Formålet med aktiveringen var at bringe disse mennesker tilbage til »det normale arbejdsmarked« hurtigst mulig. Man foreslog samtidig, at ansvaret for aktiveringen, arbejdsformidlingen og overholdelsen af rådighedsreglerne blev samlet hos kommunerne.

»Frihed er frihed til at bruge egne penge, ikke frihed til at bruge andres«

At et liberalt parti som Venstre kunne acceptere en arbejdspligt forklarede Anders Fogh Rasmussen i et interview således: (Information den 22.9.95) »Du kan så spørge, hvor er friheden henne. Men for os er frihed, frihed til at

bruge egne penge, ikke til at bruge andres. Derfor har samfundet lov til at sige: Vi vil gerne have noget til gengæld for de penge, vi giver ud... Ikke at stille krav til et menneske er det samme som ikke at vise dette menneske respekt. Omvendt viser man et menneske respekt ved at stille krav og sige: Vi forventer faktisk noget af dig. Frihed uden krav er frihed i tomhed.«

Fra institutionstilskud til persontilskud

Et af Venstres hovedsynspunkter i velfærdsoplægget var ellers at skabe »større valgfrihed for borgerne«, hvor et hovedmiddel var at »omdanne institutionstilskud til persontilskud«, således at borgerne frit kunne bruge persontilskuddet til »at vælge mellem offentlige og private løsninger«. Det ville man specielt indføre på følgende områder: Børnepasning, plejehjem, hjemmehjælp og voksen- og efteruddannelse.

Socialistisk Folkeparti:

En idé der er værd at diskutere, men bliver skrinlagt på grund af stor uenighed

Det første spørgsmål: Kan det betale sig?

I sommeren 1992 udarbejdede SFs cheføkonom, Nis Graulund Hansen, på opfordring af nogle medlemmer et lille notat om de økonomiske konsekvenser af at indføre borgerløn. Hovedindholdet af notatet blev offentliggjort i SFs partiblade (Folkesocialisten, august 1992). Notatet skulle give ledelsen i SF en vurdering af realismen i at indføre borgerløn. Konklusionen var klar. En traditionel økonomisk vurdering af konsekvenserne ved en indførelse af borgerløn sagde, at det ville blive dyrt og indebære væsentlige skatteforhøjelser. En sabbatsordning var billigere og bedre.

Spørgsmålet tages op under modstand

Spørgsmålet blev siden taget op under den generelle politiske debat på SFs landsmøde i maj 1993 af repræsentanter fra Aalborg partiforening, der foreslog, at SF støttede borgerlønsidéen i den politiske hovedudtalelse. Umiddelbart mødte forslaget om at udarbejde et borgerlønsforslag stor modstand både hos partiets arbejdsmarkedspolitiske ordfører (Lilli Gyldenkilde) og partiets ledende socialpolitiske medlemmer (bl.a. Asbjørn Agerskov). De ledende politikere forsøgte umiddelbart at skyde forslaget ned med argumenter om, at man ikke ønskede borgerløn , »men arbejde«, at »man ikke kunne leve af en borgerløn«, eller at det bare blev en »ny form for førtidspension« (Aalborg Stiftstidende 8.5.93). Det lykkedes ikke at få et forslag om borger-

løn indarbejdet i landsmødets udtalelser, men formanden Holger K. Nielsen lovede i sin afsluttende tale, at man ville tage spørgsmålet op til en nærmere undersøgelse.

Partiets hovedbestyrelse nedsatte kort efter landsmødet et udvalg, der fik til opgave at »lægge op til en mere overordnet diskussion af borgerlønsgrebet samt nogle modeller for, hvordan det evt. kan gennemføres i Danmark«. Udvalget skulle lave et debatoplæg, som skulle udsendes i partiets avis, »Folkesocialisten«, hvorefter man skulle arrangere en partikonference.

Modstanderne på forhånd sikret flertal

Hovedbestyrelsen bestemte samtidig sammensætningen af udvalget således, at partiets arbejdsmarkedspolitiske, socialpolitiske og økonomiske nøglepersoner, (Carsten Andersen, Lilli Gyldenkilde, Nis Graulund Hansen), der på forhånd havde udtrykt skepsis over for tanken, blev repræsenteret. Derudover kom en række centrale personer fra partiets faglige og kvindepolitiske synspunkter (Anders Laubjerg, Bent Graversen, Birgit Smedegaard Olsen) ind i udvalget. Som formand blev udpeget en person, som var modstander (Henrik Severin Hansen). Den eneste erklærede tilhænger var forslagsstilleren på landsmødet (Erik Christensen). Samtidig blev der dog åbnet mulighed for, at almindelige partimedlemmer kunne tilmelde sig gruppen. Her meldte sig to medlemmer (Morten Damsgaard-Madsen og Bente Bastrup), der stillede sig positive over for idéen.

Arbejdet i udvalget strakte sig over et år frem til juni 1994, hvor gruppen udgav debatoplægget: »Borgerløn & Solidaritet for alle«. Det konkrete kommissorium bestod i at undersøge muligheden for en borgerløn til alle på omkring 5.000 kr skattefrit pr. måned. I den udformning tog et stort flertal af arbejdsgruppen (10 imod, 3 for) afstand fra borgerlønstanken.

Tilhængerne: En fornyelse af velfærdssamfundet

Borgerlønstillhængerne så borgerløn som en vidtgående strukturreform i lighed med Steinckes socialreform i 1933. De mente, at hvis SF gik foran i borgerlønsspørgsmålet, kunne partiet blive en ledende kraft i fornyelsen af velfærdssamfundet, som Socialdemokratiet tidligere havde været. Muligheden var at forene sociale, liberale og grønne hensyn på en ny måde. Borgerløn blev set som en videreudvikling af SFs orlovspolitik. Borgerløn ville være den mere generelle strukturreform, der ville have en række positive effekter både i forhold til markedet, staten og det civile samfund:

- »1. Reduktion af arbejdsløsheden og skabelsen af et mere fleksibelt arbejde:
Borgerløn vil være med til at reducere arbejdsløsheden, fordi den vil stimulere dem, der har arbejde, til at reducere deres lønarbejde, og dem, der mister lønarbejdet, vil ikke på samme måde være tvunget til at tage et fuldtidslønarbejde. Borgerløn vil desuden være med til at skabe et mere fleksibelt arbejdsmarked.
2. Mindre offentligt bureaukrati – mere gennemskuelig – bedre grundlag for politisk debat og styring:
Da borgerløn er en generel personydelse uden betingelser, skal der kun opretholdes en minimal offentlig kontrol og vurdering. Det medfører en stor besparelse i administration, idet en individuel skønsvurdering er meget arbejdskraftintensiv. Borgerløn vil skabe en stor gennemskuelig i tildelingen af offentlige ydelser. Derved vil den kunne være med til at fremme en bredere politisk debat om fordelingen af samfundets ressourcer og dermed en mere rationel politisk styring af samfundet.
3. Flere rettigheder til de svage – flere pligter til de privilegerede:
I det bestående system er der en klar tendens til, at rettigheder især tildeles de fuldtidsbeskæftigede og arbejdsløshedsforsikrede (pension, uddannelse, orlov, klagemuligheder), mens bistandsklienterne underlægges stærkere pligter (aktivering) og færre rettigheder. Jo dybere og længere væk man »synker ned« fra det normale arbejdsmarked, desto større tvang (pligter) bliver man underlagt til at påtage sig offentlig defineret arbejde og uddannelse, og jo færre rettigheder har man (klageret, orlov, uddannelse). Borgerløn ses som et centralt instrument til ændring af denne tendens. I borgerlønnen ligger hverken en aktivitets tvang eller et aktivitetsforbud. Hvis borgerløn er en universel ydelse, og der til den knyttes en universel social og miljømæssig værnepligt, vil borgerlønnen samlet give alle samfundsborgere mere ligelige rettigheder og pligter til både formelt og uformelt arbejde.
4. Skabe mere helhed i hverdagslivet ved at styrke det lokale fællesskab:
En borgerløn vil give alle et indkomstmæssigt grundlag for at eksperimentere sig frem til nye organisationsformer, der kan genetablere lokalsamfundene.

5. Styrkelse af den erhvervsmæssige og kulturelle fornyelse:

I stedet for de bestående iværksætterstøtteordninger på det erhvervsmæssige og kulturelle område, vil en generel borgerløn fungere meget mere smidigt og kunne ses som en generel iværksætterstøtte, et sikkerhedsnet for alle mennesker, der vil kaste sig ud i alle typer af iværksætterprojekter. Fordelen vil være, at der ikke vil være knyttet særlige betingelser og kontrolforanstaltninger til, som der er til alle de bestående ordninger.

6. Skabe mere lighed og større individuel uafhængighed:

Borgerløn vil betyde en styrkelse af mange kvinders økonomiske situation, idet ingen voksen længere tvinges til at være afhængig af en forsørger (ægtefælle), samtidig med at borgerløn kan ses som en løn for husarbejde og børnepasning. Derfor vil borgerløn sikre, at alle (uanset køn) i højere grad end i dag får et grundlag for et mere frit valg af livsform.«

Ved siden af retten til borgerløn påpegede tilhængerne, at det var vigtigt, at borgerløn blev kædet sammen med, at alle voksne i løbet af et arbejdslivsforløb blev garanteret muligheden for en vis mængde lønarbejde samt ret til uddannelse. Derudover mente man, at en borgerløn måtte kædes sammen med en pligt til en vis arbejdsmæssig modydelse i form af en social- og miljømæssig værnepligt, der skulle udformes så smidigt, at man i vidt omfang kunne vælge, hvornår dette arbejde skulle udføres.

Modstanderne:

Fortsat tro på den fulde beskæftigelse og det almindelige lønarbejde

Flertallets argumentation imod borgerløn byggede på en grundlæggende tilslutning til og accept af det moderne lønarbejde og en tro på, at der fortsat kan skabes fuld beskæftigelse.

»Det er først og fremmest gennem lønarbejdet, at værdierne skabes og dermed grundlaget for velfærdsstaten. Det er også i vidt omfang gennem lønarbejde, der opstår fællesskaber, skabes politisk bevidsthed og den enkelte får sin »identitet««. Man mente endvidere, at »arbejdsløsheden kan afskaffes i løbet af en overskuelig årrække ved at gennemføre SFs beskæftigelsespolitik«.

Borgerlønsmodstanderne mente også, at borgerløn brød med det grundlæggende princip i arbejderbevægelsen om en sammenhæng mellem rettigheder og pligter: »Ingen pligter uden rettigheder, og ingen rettigheder uden pligter«. Borgerløn blev set som en rettighed uden pligter.

Centralt for modstanderne var endvidere en vurdering af, »at mange indkomstoverførselsmodtagere ville miste penge« ved en reform, samt at »der er en alvorlig risiko for, at borgerløn i stort omfang vil få kvinderne »hjem til kødgryderne««. Borgerlønsmodstanderne mente, at borgerlønnen gennemført i et hug »kræver en gigantisk omfordeling«, og man mente det ville være bedre at bruge pengene til en udbygning af orlovsydelse.

Borgerlønsmodstanderne udmalede ligeledes nogle pessimistiske fremtidsscenarier. Man troede ikke på nye politiske alliancemuligheder bl.a. med Det Radikale Venstre, De Grønne og liberale borgerlønsstilhængere. Man advarede imod »højre-liberale politikere, der flirter med borgerløn«. De så det som et nedskæringsinstrument. De forventede, at det reelt ville blive en meget lav ydelse, som ikke var universel, og det kunne starte et politisk pres for afskaffelse af A-kasser, tillægssydelse og de arbejdsmarkeds- og uddannelsesmæssige foranstaltninger, der skal hjælpe de svage.

Hvad var flertallets alternativ? Man erkendte, at der er behov for samordning. Derfor prøvede man at skitsere et system, der forhindrede kassetænkning og rationaliserede ydelserne både i ungdomsperioden og i tilbagetrækningsperioden. Idéen var her i forlængelse af de bestående ordninger at skabe: 1. Flere jobs. 2. Mere uddannelse. 3. Fordeling af arbejdet. 4. Forbedring af orlovsordningerne.

Borgerlønsbetænkningen blev offentliggjort som tillæg til »Folkesocialisten« (nr.6. 1994), »Borgerløn og Solidaritet for alle. Et debatoplæg«, og hovedbestyrelsen tog den til efterretning uden at tage egentlig stilling til den. Man støttede flertallets argumentation, men planerne om at sætte en mere organiseret partidebat i gang med konferencer blev skrinlagt. Partiledelsen ønskede spørgsmålet taget af den politiske dagsorden.

Formandens nuancerede stillingtagen

SFs formand Holger K. Nielsen udsendte i foråret 1994 en idépolitisk bog: »Frihed i fællesskab. Moderne socialisme«, hvor han ret indgående diskuterede muligheden for indførelse af en borgerløn. Her kaldte han idéen for »værd at diskutere«, men at den kunne udformes på »forskellige måder«, og at den ikke ville være »uden problemer«. Under bestemte betingelser, hvor man ikke ændrede i den økonomiske politik og magtstrukturerne på arbejdsmarkedet, kunne den være farlig. Derfor konkluderede han: »I stedet for en generel borgerlønsordning, som både er dyr og socialt problematisk, ville der være mere perspektiv i forskellige borgerløns-lignende ordninger, hvor sigtet er at styrke mulighederne for at være frivilligt arbejdsfri. Samtidig med at det eksisterende arbejde fordeles bedre.« (s. 140).

Det Radikale Venstre: Konflikt mellem medlemmer og ministre

Forskellige visioner blandt radikale græsrodder

Idéen med borgerløn i begyndelsen af 1990'erne opstod oprindeligt i partiets arbejdsmarkedsudvalg, hvor formanden Torben Larsen (Nordjysk Radikalt Nyt nr. 2. Sept. 1993) især var interesseret i en rationalisering af de forskellige former for overførselsindkomster, så man kunne forhindre kasse-tænkning, bureaukrati og uigennemsigthed. Et andet væsentligt argument var også at gøre »den svagere stillede del af arbejdskraften mere konkurrencedygtig«. Han brugte udtryk som at give »en personydelse«, »et generelt løntilskud« eller »et indtægtstilskud« og undlod bevidst brugen af begrebet »borgerløn«, fordi han anså det for »belastet«, »fordi det forstås som arbejdsfri indkomst hidrørende fra et samfundsskabt perpetuum mobile«.

Blandt nogle radikale græsrodder så man imidlertid også borgerløn i et videre perspektiv. Det gjaldt en arbejdsgruppe i Aalborg (to radikale folketingskandidater og en grøn tillidskvinde), der i 1991/92 havde udarbejdet en lille pjece, hvori man argumenterede for borgerlønsidéen (ibid.). De så borgerlønnen som element i en større samfundsændring: Større personlig frihed, forenklet administration, mindre materialistisk forbrug, mindre forurening, større sundhed og mere energi til at være aktiv samfundsborger og et menneske i psykisk balance.

Borgerløn vedtaget imod partiledelsen

Debatten i Det radikale Venstre kom for alvor i gang på partiets landsmøde i september 1993 omkring en udtalelse om »Arbejde og ledighed« (Landsmødeudtalelse 11-12.9.93). Heri hed det, at »eksisterende overførselsindkomster og løntilskudsordninger skulle afløses af et system, hvis hovedhjørnesten er et generelt indkomstilskud til alle – en borgerløn«.

Økonomiminister Marianne Jelved talte kraftigt imod en sådan udtalelse og forlangte skriftlig afstemning. Den blev dog vedtaget imod partiledelsens advarsler. Det vakte berettiget opsigt, at et nyt regeringsparti vedtog en sådan udtalelse. Men Marianne Jelved var hurtigt ude at berolige pressen om, at vi ikke havde råd til borgerløn, og at »det ikke betyder, at forslaget vil blive fremsat af folketingsgruppen« (Det fri Aktuelt 13.9.93).

Borgerlønsudvalg med forskellige holdninger

Men vedtagelsen betød, at partiets hovedbestyrelse besluttede, at der skulle gennemføres et udredningsarbejde, der nærmere ville beskrive partiets holdning. Arbejdet blev overladt til en borgerlønstemagruppe, der bestod af ca.

25 interesserede medlemmer med tidligere landsformand Thorkild Møller som formand. Det var i første omgang meningen, at udvalget skulle afklare partiets holdning og producere noget materiale til valgkampen i 1994, hvis det blev et tema i valgkampen, hvilket det imidlertid kun i begrænset omfang blev. (Telefonsamtale med Thorkild Møller den 30.8.96 samt udvalgs-papirer.)

I maj 1994 lavede borgerløn-temaudvalgets formand Thorkild Møller en disposition for udvalgets arbejde (ibid.). Heraf fremgik det, at han tænkte noget anderledes end arbejdsmarkedsudvalgets formand Torben Larsen omkring borgerløn. For ham var borgerløn en ydelse »uden noget krav om en modydelse«. Der kunne kun blive tale om en meget lav ydelse, der skal tilskynde til supplerende indtægter. Han gav udtryk for, at »i realiteten eksisterer borgerlønnen i Danmark«. For ham var det vigtigt, at det blev »et instrument for øget frihed for den enkelte til at forme sin tilværelse«. Og han havde ingen betænkeligheder omkring ret/pligt og med hensyn til selvforsørgelsen. Han taler om en generel borgerlønsordning, og forestillede sig, at for fuldtidsbeskæftigede »indgår borgerlønnen som et personfradrag ved skatteberegningen«.

Skrinlæggelse af idéen

Efter halvandet års arbejde sammenskrev udvalget imidlertid et fællesnotat, hvor man opgiver at gå videre med idéen (ibid.). Holdningerne var meget delte. Der fandtes en gruppe af stærke tilhængere, en gruppe af stærke modstandere og en midtergruppe, som især var interesseret i at udrede en række praktiske problemer. Til landsmødet i efteråret 1995 kom arbejdsmarkeds- og socialudvalget i forening med et resultatpapir (ibid.). Her fastholdt man idéen om en rationalisering af offentlige ydelser til »en fælles kommunalt finansieret grundydelse«, hvor A-kasser ses som et supplerende forsikrings-system. Samtidig gik man væk fra idéen om et generelt indtægtstilskud eller persontilskud og sagde, at »offentlige ydelser skal gøres afhængige af modtagerens indkomst bortset fra alderspensionens grundbeløb.« Og dertil fastslog man, at enhver mellem 16 og 66 år »skal have ret og pligt til arbejde eller anden aktivitet efter evne og kvalifikationer«. Man mente, at rådighedspligten skulle håndhæves, og at den »hænger sammen med pengene«. »Passiv forsørgelse kommer kun på tale, når det er en social nødvendighed«.

Forud for landsmødet besluttede landspolitisk udvalg at nedlægge gruppen og undlade at tage spørgsmålet op på landsmødet. Modstanderne var umiddelbart tilfredse med, at spørgsmålet blev taget af dagsordenen, og tilhængerne undlod at bringe spørgsmålet op igen ud fra overvejelser om, at

man denne gang kunne få et flertal imod sig på landsmødet. De havde stadig resolutionen fra 1993 at holde sig til, selvom den blev mindre værd (ibid.).

Kristeligt Folkeparti: Balance mellem regeringsansvar og oprørske ungdomsorganisation

I Kristeligt Folkeparti var der i denne periode også en begyndende borgerlønsdebat. Den drivende kraft i formuleringen af borgerlønsproblematikken inden for den kristelige bevægelse var Kristeligt Folkepartis Ungdom (KFU), der i 1993-94 formulerede et meget konkret handlingsprogram, der behandlede borgerlønsproblematikken, »Det nære Fællesskab« (1993).

De kaldte det en »borgerydelse«, som et skridt på vejen mod en generel borgerløn. Det er en ydelse på størrelse med SU, som alle over 18 år, der står uden for arbejdsmarkedet, modtager. Der er ikke et rådighedskrav. Denne ydelse kan så suppleres, hvis man står til rådighed for arbejdsmarkedet. Arbejdere og arbejdsgivere supplerer op i et A-kassesystem til en aftalt dagpengesats. Det skal være muligt at supplere ydelserne med egen indtægt, men man forestiller sig dog, at ydelserne aftrappes, hvis man har en indtægt ud over en vis grænse.

KFU's mål med en borgerydelse var rationaliseringen af hele overførselsindkomssystemet, men også at give mulighed for »fuldtids ulønnede aktiviteter som foreningsarbejde, musik, kultur og miljøarbejde«. Derved kunne sikres den størst mulige grad af livskvalitet og gives mulighed for at vælge egen beskæftigelse.

Etik i økonomien

KFU satte også sit præg på moderpartiets politik. Kristeligt Folkeparti vedtog i 1994 et arbejdsprogram »Etik i økonomien«, hvor man gik ind for, at arbejdsbegrebet blev omdefinert ved at »samfundsnyttigt ulønnet arbejde anses som lige så værdifuldt som traditionelt lønarbejde«. Målet var, at samfundet blev indrettet således, »at den enkelte borger har mulighed for at vælge sin egen beskæftigelse, lønnet eller ulønnet, på eller uden for det traditionelle arbejdsmarked«. Man gik derfor ind for, »at sikre alle et eksistensminimum uanset tilknytning til det traditionelle arbejdsmarked«. Man mente, at det nuværende system af overførselsindkomster skulle underkastes en grundlæggende reform og erstattes af et »nyt skatte-, afgifts- og tilskudssystem« med »et bundfradrag – eller en borgerydelse«.

Men hos KF forbliver det uklart, om der tænkes på en generel ydelse eller en, der kun omfatter dem uden for arbejdsmarkedet og hvilke rådighedsforpligtelser, der evt. er knyttet til den.

Lav profil i borgerlønsspørgsmålet

Mens KF var regeringsparti 1993-94 var partiet tilbageholdende med at bringe spørgsmålet op i den politiske offentlighed. Det skyldes uden tvivl uenighed i partiet, men også, at partiet stod i samme situation som Det Radikale Venstre, bundet af regeringssamarbejdet, hvor det kunne skabe problemer at sætte spørgsmål ved hele indretningen af overførselsindkomstsyste-
met kort tid efter, at de havde taget medansvar for hele arbejdsmarkedsreformen.

Men folketingsmedlem Ole M. Nielsen, der var arbejdsmarkedspolitisk ordfører, luftede tanken om ændring af rådighedsreglerne og indførelse af borgerløn. Uden direkte at gå ind for det, sagde han: »Politikerne har ikke indført borgerløn, men måske indrettet samfundet, så borgerløn er en nødvendighed, og borgerne har indrettet sig, som om vi har borgerløn« (Jyllands-Posten 11.7.94). Han mente, at dagpengesystemet var blevet et »tag-selv-bord«, hvor man manglede nogle klarere rådighedsregler, således at man kunne skelne mellem dem, der virkelig ønskede job og dem, som ikke ønskede det. Dem, der så ikke ønskede det, havde krav på en rimelig offentlig forsørgelse, men han gik ikke så langt som KFU at foreslå en borgerydelse uden rådighedspligt.

Ungt oprør fra midten

KFU fremlagde i 1996 et større manifest: »Ungt oprør fra midten – et kristendemokratisk manifest«. Heri gav de et bud på en sammenhængende samfundsvision, hvor »borgerydelse« indtog en central plads. Borgerydelsen blev set som et konkret instrument til ændring af samfundsstrukturen ved at »genskabe civilsamfundet«, »udvide arbejdsbegrebet« og sige »farvel til drømmen om fuld beskæftigelse«.

Alle over 18 år uden for det traditionelle arbejdsmarked modtager en borgerydelse på niveau med den nuværende SU. De nuværende overførselsindkomstmottagere skal oven i borgerydelsen have forskellige former for til-lægsydelse, og alle skal gives mulighed for at vælge at stå uden for det traditionelle arbejdsmarked uden nogen rådighedspligt. Men man ønsker samtidig at skærpe rådighedspligten på arbejdsmarkedet.

Enhedslisten:

Samfundsløn som en videreudvikling af A-kassesystemet

I Enhedslisten foregik der i perioden 1992-94 en intens debat om borgerløn, hvor man forsøgte at finde ud af hvilket ben, man skulle stå på. (Enhedsli-

stens nyhedsbrev nr. 17 og 18, 1992 og nr. 21, 22 og 23, 1993). Generelt forsøgte man at distancere sig fra den brede borgerlønsdebat, som man anså for et »social-liberalt« projekt. Derfor tog man afstand fra selve begrebet »borgerløn«, og talte i stedet for om »samfundsløn« eller »samfundssikret indkomst«.

Enhedslistens kritik af borgerlønnen lignede på mange punkter den socialdemokratiske kritik: Borgerløn skjuler arbejdsløshedsproblemet og legitimerer opsplitningen mellem lønmodtagere. Den vil ikke ændre livsindholdet for de marginaliserede og ikke røkke ved de kræfter, der skaber marginaliseringen. Der kunne spores en karakteristisk dobbelthed i partiets kritik. På den ene side ses borgerløn som en helt overfladisk symptombehandling i det kapitalistiske samfund. På den anden side ses den som et meget radikalt skridt, som først kan realiseres under socialismen.

Enhedslisten så »samfundssikret indkomst« som et led i en videreudvikling af det bestående A-kasse-system. Alle skal tvinges til at være medlemmer af en A-kasse, og man skelner mellem et normalt og et udvidet arbejdsmarked. Hvis man ikke har arbejde på det normale arbejdsmarked, sikres man ret til at »deltage i selvorganiserede arbejdspladser og offentlig deltagerstyret produktion« (Kronik i Information 18.2.1994). Og her oppebærer man en overenskomstmæssig løn for dette samfundsnyttige arbejde. Hvis man hverken har arbejde på det normale eller det udvidede arbejdsmarked, har man ret til »en samfundssikret indkomst«, der mindst svarer til den maksimale dagpengesats. I hvilket omfang, der til denne svarer en rådighedspligt, er derimod uklart.

Enhedslisten ønskede, at fagforeningerne og A-kasserne skulle spille en central rolle i skabelsen af »en samfundssikret indkomst«. Man tænkte sig en universalisering af A-kassesystemet. Flere af Enhedslistens debattører vendte sig også imod tanker om borgerløn, fordi den er tænkt for »passiv«. Man ønskede, at der skulle være en modydelse i form af en rådighedspligt til samfundsnyttigt arbejde for modtagelse af »en samfundssikret indkomst«. Samtidig var der også nogle, der vendte sig imod tanken om, at man skulle opgive den fulde beskæftigelse som målsætning. Endelig udtrykte nogle tvivl om, at en sådan reform kunne virke mobiliserende.

Fordi der i Enhedslisten var væsentlig uenighed omkring spørgsmålet, og man samtidig befandt sig i en partiopbygningsfase, hvor man generelt skulle markere sig som nyt politisk parti, prioriterede man ikke debatten særlig højt, hvorfor man også var relativt passive i den offentlige avis-debat om borgerløn. Generelt betragtede man hele projektet som et »småborgerligt projekt«, der kunne være farligt, fordi det problematiserede forholdet til

fagbevægelsen. Det medførte, at man forsøgte at skitsere sit eget projekt, der netop byggede på en videreudvikling af det bestående A-kasse-system.

Retsforbundet:

Et gammelt parti øjner en ny sag at markere sig på

Danmarks Retsforbund (DR), der er et gammelt parti (stiftet 1919), var regeringspartner i den berømte trekantsregering fra 1957 til 1960 og opnåede igen repræsentation i folketinget 1975, men gled ud ved valget i 1981.

Partiet nedsatte i 1993 et borgerlønsudvalg, som fik til opgave at lave et oplæg, som skulle behandles på partiets landsmøde i september 1994.

I de meldinger, som udvalgets formand gav til tidsskriftet SALT i 1994 (nr. 2), blev borgerløn set i sammenhæng med en støtte til husmødre, selvstændige og muligheder for deltidsarbejde. Med en borgerløn på ca. 5000 kr. pr. måned mente man, at timelønninger ville falde og derfor stimulere erhvervslivet. For DR blev borgerlønsproblemet set som et spørgsmål om at få en øget valgfrihed for den enkelte, hvorfor de også på liberal vis afviste en tale om værnepligtsarbejde som en modydelse i forhold til borgerlønnen. Endelig var det karakteristisk, at man knyttede borgerlønnen sammen med en samtidig bevægelse i retning af en ændring af skattesystemet, således at grundskyld ville få øget betydning.

I foråret 1994 afholdt udvalget en række åbne debatmøder rundt om i Jylland med repræsentanter for forskellige politiske grupperinger om borgerlønsproblemet. (Ret og Frihed nr. 4 og 5 og 9/10 1994).

I DR var der også stor uenighed om spørgsmålet. Nogle i partiet reagerede meget imod at kalde det en borgerløn eller borgerydelse. Lønbegrebet kunne skabe associationer i retning af »tvangsarbejde«, hvis det blev kædet sammen med en værnepligt, og ydelsesbegrebet kunne opfattes som »en almisse«. Det blev i stedet foreslået at bruge begrebet »et udbytte« eller en »medborgerbonus« for at understrege, at det var noget, man modtog i kraft af medejerskab af samfundet eller jorden. (Ret og Frihed nr. 4 og 7 1994).

Da spørgsmålet blev taget op på landsmødet i 1994 var holdningerne meget delte, »spændende fra stor begejstring over en vis interesse til total afvisning.« (Ret og Frihed nov. 1994). Det endte med, at udvalget aldrig afsluttede sit arbejde. Udvalgets formand forlod senere partiet blandt andet i utilfredshed med den måde, hvorpå partiet havde fungeret omkring borgerlønsproblemet (Telefonsamtale med Kai Deigaard den 31.8.96).

De Grønne: Et nyt parti med borgerløn som centralt programpunkt

Partiet De Grønne blev oprettet i oktober 1983 og godkendt som opstillingsberettiget til folketinget i december 1984. Partiet deltog for første gang i et valg ved amts- og kommunalvalget i 1985, hvor det fik hele 6 amtsrådsmedlemmer og 11 kommunalbestyrelsesmedlemmer. Ved folketingsvalget i 1987 fik De grønne 1,3% af stemmerne.

De Grønne havde som det første danske politiske parti borgerløn som et centralt programpunkt. I partiets idéprogram, der blev vedtaget ved stiftelsen, talte man imidlertid ikke om borgerløn, men kaldte det en »skattefri basisløn«. (De Grønne. Idéprogram. 1983.) Men idéen var ikke særlig udfoldet. Basislønnen blev begrundet med behovet for en rationalisering af hele det sociale system, og man forestillede sig kun, »at enhver, som af en hvilken som helst grund er uden erhvervsarbejde, får en skattefri basisløn«. Man forestillede sig så i øvrigt, at denne basisløn i øvrigt så vidt mulig skulle »tildeles enhver borger«. Det skulle være muligt at leve af denne basisløn, men samtidig skulle der være mulighed for, at enhver kunne forøge sin levestandard ved at påtage sig erhvervsarbejde. Idéen med basislønnen blev set i sammenhæng med ønsket om opgør med den materielle vækst og skabelse af en lokalsamfundsmæssig decentralisering.

I 1987 fik De Grønne et egentligt politisk program, hvori borgerløn var et element. Her definerede man borgerløn således, »at alle voksne borger tildeles et ensartet beløb af en størrelse, der i det mindste dækker de minimale leveomkostninger. Børn tildeles et mindre beløb.« Men da spørgsmålet om gennemførelsen af en så omfattende reform krævede en politisk vilje og holdningsmæssig baggrund, som man ikke mente aktuelt var til stede, ville man arbejde på to fronter: 1. Virke for, at den holdningsmæssige/etiske baggrund ændres i retning af tilslutning til idéen. 2. Virke for ordninger, der gradvist og direkte fører til borgerløn. (De Grønne. Program. 1987).

På partiets landsmøde i 1990 blev programmet for indførelsen af en borgerløn konkretiseret af partiet af Jens Wamsler (»De Grønne går ind for borgerløn.« Pjece). Borgerløn blev nu defineret som »et skattefrit grundbeløb, der udbetales til alle uafhængigt af anden indkomst, og som med tiden skal erstatte alle andre former for indkomstoverførsler fra det offentlige«. Man sagde, at det ikke var noget som radikalt ville lave om på samfundet fra den ene dag til den anden, men som på lidt længere sigt ville skabe grobund for, at nye livsformer kunne udvikle sig. Konkret foreslog man, at man startede med en borgerløn på 50.000 kr. skattefrit om året og beskattede al an-

den indkomst med 70%. Man forestillede sig en overgangsordning, hvor de, der ikke havde nogen indkomst af betydning, måtte begynde med en noget lavere borgerløn, men at det over en 10-årig periode ville kunne lade sig gøre at hæve borgerlønnen til 60.000 kr. Ifølge det regnestykke ville der med denne model være tale om en beskeden omfordeling til fordel for de lavest-lønnede.

Solidarisk alternativ (SOL):

Et nyt græsrodsparti med borgerløn som programpunkt

Bevægelserne imod EU-unionen i forbindelse med folkeafstemningerne i 1992 og 1993 udkrystalliserede sig også i nye partidannelser. I efteråret dannedes et græsrodsparti Solidarisk Alternativ (SOL), som bestod af tidligere midteroprørsfolk, folk fra Junibevægelsen samt en gruppe tidligere VS'ere. Niels I. Meyer fra »Oprør fra midten« og tidligere VS-byplanborgmester Villo Sigurdsson var blandt stifterne. I september 1993 blev vedtaget et minimumsprogram, hvor borgerløn var et blandt flere elementer i »afskaffelsen af den tvungne arbejdsløshed«.

SOLs borgerløns politik var tydeligt præget af at være formuleret af Niels I. Meyer. SOL mente ikke, at man kunne producere sig ud af arbejdsløsheden, hvorfor man foreslog en »solidarisk deling af lønarbejdet og en generel borgerløn«. Der skulle både være mulighed for at »tilvælge« og »fravælge« lønarbejde. Men hvis man indførte en borgerløn uden at sikre frit tilvalg til lønarbejde, risikerede man, at det blev misbrugt til at opretholde den store arbejdsløshed og blot sætte dagpengene ned.

Selvom borgerløn indgik som et væsentlig element i det nye partis politik formuleret af en af borgerlønsidéens »founding fathers« i Danmark, markerede SOL sig ikke meget i borgerlønsdebatten. Energien blev viet til EU-debatten. Ligeledes fornemmede man klart, at andre af partiets centrale personer (som f.eks. Ole Thorbek) var mere optaget af at komme med forslag til, hvorledes man afskaffede arbejdsløsheden igennem en udvidelse af den offentlige velfærdssektor, deling af arbejdet og støtte til ny miljøvenlig produktion. Borgerløn blev ikke set som element i den aktuelle arbejdsløshedsbekæmpelse (»Sådan afskaffer vi arbejdsløsheden« 1994).

5. Tværpoltiske fora for borgerlønsdebatten

SALT – et nyt tidsskrift

Tidsskriftet SALT startede efteråret 1991. Det var et nyt partiafhængigt

venstreorienteret tidsskrift, som udsprang af DKPs tidligere partitidsskrift »Tiden« og SFs partitidsskrift »Praksis«. De fleste fra »Tidens« gamle redaktion havde forladt DKP, og SF følte, at tiden var løbet fra et snævert teoretisk partitidsskrift. Man lavede derfor en bred tværpolitisk støtteforening, hvor en række politisk engagerede, men partiløse, blev indbudt.

Tidsskriftet fik en vigtig politisk entreprenørfunktion i 1993-95 i borgerlønsdebatten ved at koble debatterne på den partipolitiske scene sammen med den videnskabelige og den bevægelsesmæssige scene. Igennem artikler og afholdelse af konferencer lykkedes det på en gang at gøre debatten meget konkret og økonomisk realistisk og samtidig at trække de principielle værdimæssige dimensioner i spørgsmålet op.

Allerede i den første årgang (1992 nr. 6) lavede man et temanummer om borgerløn. Det lykkedes her at knytte en række tråde sammen og få igangsat en ny debat mellem en række nye aktører set i forhold til debatten om borgerløn i 1980'erne.

Det lykkedes SALT i 1993 at få skabt en ny dynamik i den offentlige debat om borgerløn ved at bringe en række nye parter sammen i en diskussion. Man stimulerede processerne i de politiske partier bl.a. ved argumentationsmæssigt at styrke de minoriteter i en række partier, der gik ind for borgerløn. Betydningsfuld i den sammenhæng var afholdelsen af to borgerlønskonferencer i København (den 21. nov. med 125 deltagere) og i Aalborg (den 27. nov med 25 deltagere), hvor man bragte en række fremtrædende tilhængere og modstandere sammen. (Det fri Aktuelt den 22.11.93). Målet var at udbrede kendskabet til borgerlønsidéen og få afprøvet i hvilket omfang og på hvilket grundlag, enighed om borgerløn kunne skabes.

Nye synsvinkler og genopdagelse af nogle gamle

Hvor 80'ernes debat næsten helt havde været præget af »Oprør fra midten«, knyttede SALT også an til Gunnar Adler-Karlssons tanker om grundtryghed med hans skitse til et utopisk samfund med fire sektorer og André Gorz' tanker om livsindkomst. Derudover blev borgerlønsidéen givet et internationalt perspektiv af den finske økonom Jan Otto Andersson, der var med til at starte det europæiske netværk for borgerløn i 1984 (»Basic Income European Network« (BIEN)), (»Behovet for nye kontakter«). I forlængelse heraf præsenterede politologen Jørn Loftager lidt af den internationale samfundsvidenskabelige debat om borgerlønnen (»Borgerløn som en mulig vej ud af blindgyden?«)

Herudover formulerede en af SALT-redaktørerne, Ellen Brun, et nyt bevægelsesperspektiv »fra nedenu«, bl.a. inspireret af André Gorz' og Adler-

Karlssons tanker om »en ny form for blandingsøkonomi, hvor produktionen af det nødvendige var en fælles pligt« (»Om borgerløn nedefra«). Borgerløn blev i den forståelse set som forsøg »nedefra« på at skabe et socialt sikkerhedsnet og frirum uafhængigt af pengeøkonomien. For hende var det vigtigt, at borgerløn ikke blot bliver en »erstatning for de hidtidige sociale ydelser med et universelt grundbeløb finansieret over skatten«. Dette kunne skabe grundlag for sociale nedskæringer. Borgerløn skulle ses som et frigørelsesprojekt, der »skaber en materiel grundtryghed uafhængigt af lønarbejdet til gengæld for en universel pligt til at yde det, der skal til for at skabe den«. For Ellen Brun var borgerløn derfor kun et blandt flere midler i en proces på vej imod en ny form for blandingsøkonomi med en subsistenssektor, der blev gjort uafhængig af stat og marked.

Borgerløn som aktuel grøn politik

SALTs introduktion af borgerlønsdagsordenen gav partiet De Grønne en kærkommen lejlighed til at profilere sig og komme ind i debatten med nogle nye synsvinkler omkring reformens aktualitet, sammenhæng med væksttandkegangen og spørgsmålet om arbejdspligt. (Jens Wamsler: »Borgerløn er ikke utopi« SALT nr. 1. 1993).

Jens Wamsler fra De Grønne mente i modsætning til bl.a. midterop-rørerne ikke, at man skal se på borgerløn som en blot og bar langsigtet utopi. Det skulle ses som en aktuel politik, der kunne låse op for mange af de fastlåste situationer, som samfundet aktuelt befandt sig i. Derfor er det vigtigt at komme med forslag, der viser, at det økonomisk kan lade sig gøre. Det kan det efter De Grønnes model, hvor Wamsler ikke ser »nogen grund til at afvente yderligere undersøgelser«.

Wamsler så borgerløn som et opgør med erstatningsprincippet i socialpolitikken, som er den grundlæggende regel for indkomstoverførslerne i dag. Selvforsørgelsen betyder, at man først selv skal prøve at skaffe sig en indkomst. Hvis man ikke er i stand til det, får man udbetalt en erstatning. Det skaber en tendens eller tvang til at skabe arbejdspladser eller jobs, der kan give indkomst. Men i dag befinder vi os i en situation med store miljømæssige problemer, hvilket gør en fortsat økonomisk vækst problematisk. Det betyder, at et borgerlønsprincip i sig selv vil være med til at dæmpe tvangen til vækst.

Wamsler argumenterede endvidere for det uhensigtsmæssige i, at man forbinder borgerlønstanken med en tanke om værnepligtsarbejde, fordi det let ville blive for bureaukratisk. I modsætning til venstrefløjens tale om tvungen arbejdsdeling og værnepligtsarbejde, foretrak han borgerløn som en

smidig og frivillig fordeling af arbejdet.

En forening for borgerløn, der ikke bliver til noget

I november 1994 blev der under en vis pressebevågenhed stiftet en forening for borgerløn i København. Pressetalsmand og en af initiativtagerne var den daværende programdirektør for DR/TV Ingolf Gabold (Det fri Aktuelt 20.10.94). Herudover bestod initiativtagerne af to konsulenter, en sognepræst, en højskoleforstander og en skoleleder. Foreningens formål var »at virke upartipolitisk for indførelse af borgerløn og højnelse af livskvaliteten i Danmark«. Man foreslog, »at der indføres en fast livsvarig ydelse til alle over 18 år på kr. 60.000 årligt, og at denne borgerløn ikke beskattes samt afløser det uoverskuelige system af ydelser og understøttelser.« Man kaldte det en forening »der vil samfundets tyveri af folks tid til livs«. Man havde tanker om at få produceret og udsendt TV-spots, der kunne øge den enkeltes opmærksomhed på forhold, der stimulerer indførelsen af borgerløn og højner livskvaliteten.

Foreningen nåede i efteråret 1994 at holde tre offentlige møder bl.a. om mulighederne for finansiering af borgerlønnen (med økonomen Jesper Jespersen), og den fik ca. 50 betalende medlemmer. Siden har den ligget stille. De mennesker, der mødte op til møderne ville også diskutere andre ting end borgerløn (bl.a. EU), hvilket initiativtagerne følte ødelæggende. Men de fandt også selv ud af, at det var svært at lave en forening blot omkring et enkelt spørgsmål. Derfor arbejdede de også med tanker om at lave en »Samfunds Humanistisk Forening«, der skulle være et upartipolitisk og ikke religiøst »talerør« for idéer og muligheder, der fremkommer i samfundet. (Telefonsamtale med konsulent Bent Willerslev 31.8.96 samt materiale fra ham omkring foreningens oprettelse).

6. 1990'ernes forskellige politiske borgerlønsdiskurser (fortællinger)

Et nyt træk ved 1990'ernes borgerlønsdebat var, at den sprang frem fra meget forskellige dele af samfundet og ikke længere var båret af en social bevægelse. Det var tegn på en styrke, at tankerne faktisk havde bredt sig og vandt genklang mange steder. Derved fik borgerlønstanken også nye facetter og sproglige udtryk. Men det betød også en vis svaghed, fordi det viste sig meget svært at samle og fokusere debatten, at få skabt en samlet borgerlønsdiskurs. Selvom der tilsyneladende var stor tilslutning til tankerne i opinionen betød det ikke, at folk tilsluttede sig de få organisationer, som havde

klare borgerløssynspunkter på programmet, som f.eks partiet De Grønne. De mennesker, der gik ind for borgerløn, synes at have valgt at arbejde for at få deres parti, fagforening eller andet til at tilslutte sig idéen.

I 1990'ernes brogede billede af borgerløssynspunkter finder man tre typer af holdninger, der kan ses som tre forskellige diskurser eller fortællinger.

En politisk-teknisk borgerlønsdiskurs:

En lille fortælling om en teknisk rationalisering af velfærdsstaten

Nogle så borgerløn i et ret snævert arbejdsmarkedspolitisk og socialpolitisk perspektiv i forbindelse med en ændring og rationalisering af de bestående systemer. Argumenterne for at indføre borgerløn var ret snævre og især økonomisk effektivitetsmæssige. Der var behov for en rationalisering af de forskellige overførselsindkomstsystemer. Dette var begrundet i besparelssenssyn, i et ønske om at fremme gennemskuelighed og undgå fattigdomsfælder og i at fremme beskæftigelsen for de svage grupper på arbejdsmarkedet.

Det er den argumentation, man mest klart finder hos de reform- og fornyelsesorienterede dele af fagbevægelsen i Teknisk Landsforbund, i Det Radikale Venstres arbejdsmarkedspolitiske udvalg og hos de fornyelsesorienterede dele af erhvervslivet. Og det er også den opfattelse af borgerløn, som ligger til grund for debatten i de fleste politiske partier.

Her havde man tanker om skabelsen af et nyt arbejdsmarkeds- og socialpolitisk system, hvor man samtidig lempede på rådighedsreglerne, og hvor man vendte sig imod den klientgørelse, der lå i det arbejdsmarkeds- og socialpolitiske system, og hvor man i højere grad gik ind for frivillige tilbud. Men det er også typisk, at man vendte sig imod en konsekvent gennemført borgerlønsmodel, fordi den ville være for dyr. I det synspunkt lå en skepsis over for, om man ville kunne skabe en fuld beskæftigelse i gammeldags forstand. I tankerne lå en borgerlønsignende reformorientering af systemet. Tankerne var meget naturligt ikke formuleret som et egentlig paradigmeskift og brud på de bestående principper, men som en realistisk reform af det bestående system. Set i forhold til 1980'erne var det et fremskridt, at dele af fagbevægelsen signalerede, at man havde tanker, der gik i en borgerlønsignende retning, og at en reformering af A-kasse-systemet ikke var umulig, og at et nyt basis-ydelses-system kunne bygges sammen med en bevarelse af et A-kassesystem som en slags overbygning.

Inden for denne opfattelse tænkes samfundet ud fra arbejdsmarkedet. Man anlagde ikke et videre samfundsmæssigt perspektiv.

En politisk-visionær borgerlønsdiskurs:

En stor fortælling om en politisk videreudvikling af velfærdssamfundet

Andre borgerlønsdebattører så imidlertid borgerlønstanken i et videre perspektiv. For dem drejede borgerløn sig ikke alene om arbejdsmarkeds- og socialpolitik, men skulle ses i forhold til alle samfundets sektorer. Borgerløn sprængte for dem sektortænkningen og var begrundet i et andet syn på samfundet. Det betød, at de var nødt til at sprænge de sproglige kategoriseringer, som ligger i det nuværende samfund. Denne opfattelse bygger på en borgerlønsopfattelse, hvor samfundet er mere end et marked,

Det synspunkt kom måske mest klart til udtryk i Brugernes Socialkommission og i Grete Korremanns prisopgave. For dem drejede borgerløn sig netop om at sprænge sektoropdelingen, at foretage et paradigmeskift og se de væsentlige samfundsproblemer i sammenhæng. Korremann kobler arbejdsløsheds-, miljø- og demokratiproblemerne sammen og finder den sammenhængende løsning i det nye begreb bæredygtig udvikling, hvor borgerlønsmekanismen ses som et element i denne løsning.

Brugernes Socialkommission ser også en sammenhæng mellem arbejde, miljø og lokalsamfund og foreslår et enhedssystem med en samfundsplejefond, hvor borgerløn optræder som en betaling for en slags pligtmæssig orlov for alle hvert 5. år, hvor man har en valgfrihed med hensyn til, på hvilken måde man arbejdsmæssigt vil bidrage til samfundet.

Men synsvinklen genfindes også hos nogle borgerlønstilhængere i SF, Det Radikale Venstre og Kristeligt Folkeparti. Her lægges klart op til en ændring af arbejdsbegrebet, og borgerlønsproblemet kædes sammen med et ønske om at udvide det civile samfund og skabe en bæredygtig udvikling.

Bag dette videre perspektiv på borgerløn ligger et klart opgør med hele vækstideologien, hvor borgerløn placeres ind i en fortælling om vækstsamfundets krise med muligheder for opgør med forsteningen og skabelse af nye frigørende muligheder ud fra en ny opfattelse af samfundets mål: bæredygtig udvikling.

En politisk-utopisk borgerlønsdiskurs:

En større fortælling om skabelsen af et nyt samfund:

»Det gode samfund«

Endelig kan man tale om en tredje og mere langsigtet opfattelse af borgerløn, hvor begrebet sættes ind i og forbindes med en langsigtet samfundsmæssig vision om skabelsen af et nyt samfund. Det ses hos Korremann, der taler om at skabe et nyt bæredygtigt samfund, og hos samfundsforskeren Jørn Loftager, der ser borgerløn som led i skabelsen af et nyt post-industrielt

samfund, hvor det traditionelle stat-markeds-kompromis er erstattet af et nyt kompromis, der sikrer rum for det civile samfund og en bæredygtig udvikling. Det er en opfattelse, som ligger hos partiet De Grønne og i SALTs »frigørelsesprojekt«, hvor man taler om skabelse af et nyt samfund med en ny type af økonomi.

Manglen på sammenhæng mellem fortællingerne

En politisk diskurs skaber identitet og alliancer omkring et politisk spørgsmål. Som man kan se af den foregående analyse, kan man stille spørgsmål ved, om der egentlig blev skabt en fælles borgerlønsdiskurs i begyndelsen af 1990'erne. Der udviklede sig meget forskellige opfattelser af borgerlønstanken. Fortælleanalytisk havde de et forskelligt tidsperspektiv med forskellige aktører og forskellige problemer: For nogle blev borgerlønstanken set meget snævert i forhold til konkrete problemer i det arbejdsmarkeds- og socialpolitiske system, for andre var den element i et nyt paradigme for samfundet, og endelig blev den for nogle få set som udtryk for en vision om et helt nyt fremtidigt samfund. En diskussion af eventuelle sammenhænge i disse perspektiver kom ikke rigtig i gang.

Desuden fremgik det også klart, at der blandt borgerlønstilhængerne fandtes meget forskellige ideologiske orienteringer. Der var både liberalister, socialister og grønne, der hver især lagde vægt på forskellige aspekter. For de økonomiske liberalister var markedsfleksibiliteten vigtig, for de politiske liberalister opgøret med statstvangen, for socialdemokraterne skabelsen af en ubetinget social tryghed og for socialisterne især friheden fra lønarbejdet og klientgørelsen, mens især de grønne så muligheden for skabelsen af en ny produktionsektor frigjort fra stat og marked.

Realistiske tekniske fortællinger som modtræk imod ekskluderingen

En måde for borgerlønstilhængerne at imødegå den ekskludering, som udspringer af den herskende diskurs' krav om »realisme«, var at komme med konkrete modeller og regnestykker på, hvorledes man konkret kunne forestille sig en borgerløn udformet. I alle partierne fremkom tilhængerne med mere eller mindre gennemarbejdede teknisk økonomiske modeller for en borgerløn.

I Det Radikale Venstre lavede græsrodde et modelregnskab med en borgerløn på 50.000 kr. skattefrit årligt til alle voksne over 18 år set i forhold til de nuværende pensions- og arbejdsløshedskasseydelse fra det offentlige samt en del kontantydelse tillige med børnepenge, kommunale tilskud til børnepasning, døgnpleje, SU og boligstøtte. Det ville kræve en stigning af de direkte skatter til ca. 72%. De rige ville komme til at bære de største byr-

der, de laveste indtægter ville have den største fordel, og de unge ville blive bedre stillet end i dag. (Nordjysk Radikalt nyt nr. 2 1993).

SFs cheføkonom Nis Graulund Hansen viste også i det udvalgsarbejde SF lavede, at en skattefri borgerløn på 5.000 kr. pr. måned ville kunne finansieres med en generel skatteprocent på 70% på al indkomst. Det ville ifølge ham også især være til fordel for de laveste indtægter, hvorimod de nuværende overførselsindkomstmottagere ville miste noget. Graulund Hansens beregninger svarede stort set til de beregninger, som man også foretog i partiet De Grønne, og som tidligere er nævnt.

Tilhængerne i Venstre og Retsforbundet opstillede også regnestykker, der viste, at en borgerløn på 50.000 kr. skattefrit pr. år var mulig. Men det var for dem forbundet med en totalliberalisering af arbejdsmarkedet og indførelse af en fast skatteprocent på 50.

Borgerlønstilhængerne i de forskellige partier stod i en vis forstand i en gunstig situation. Man havde vist konkret, at det ikke var urealistisk og utopisk at forestille sig en universel borgerlønsordning. Det ville ganske vist kræve lidt højere generelle skatteprocenter, end man havde, men ville på ingen måde være urealistisk.

Kim til modmagtsskabelse

I forhold til 1980'erne så man med SALTs borgerlønskonferencer spæde initiativer til skabelsen af en alliance på tværs af ideologiske skel. Men noget mere fast samarbejde, som 80'ernes midteroprørsbevægelse havde, fik man ikke skabt.

Men alligevel viste SALT-redaktionens arbejde omkring borgerløns-spørgsmålet, at det på et enkelt punkt kunne lykkes at bryde den hegemoniske diskurs' enten/eller logik igennem »arenaudbrud« og »magtdannelse« og »sagsorientering«, som Thomas Mathiesen har beskrevet dem.

»Arenaudbrud« betyder, som tidligere nævnt, at man viser, at man arbejder på den etablerede arena og samtidig bryder ud af denne arena til en videre offentlighed. Igennem borgerlønskonferencerne lykkedes det med et vist held at koble debatterne i systemet og de politiske partier sammen med debatterne udenfor.

»Magtdannelse« består i at afvise valget mellem at arbejde for kortsigtede krav og reformer og for langsigtede perspektiver. Igennem produktionen af et særligt temanummer om borgerløn kom man ud af ind- og uddefineringsklemmen ved at vise, at man både arbejdede praktisk for at påvirke debatten i de politiske partier og generelt det politiske system og samtidig havde et mere langsigtet mål.